

A l p o K. R a p i l a

KUVERNÖÖRI A. A. JÄRNEFELTIN TOIMINTA KANSAKOULUJEN
PERUSTAMISESSA VAASAN LÄÄNISSÄ 1890 - 1894

Suomen valtionhallinnossa, joka pyrkii kulloisenkin oikeusjärjestyksen voimassa pitämiseen ja yleisen hyvän kaikkinaiseen edistämiseen valtakunnassa, lääninhallituksella on jo perinteisesti erittäin tärkeä asema. Sille on lainsäädännöllä annettu monia merkityksellisiä tehtäviä aluehallinnossa. Kun paikallinen kunnallishallinto maaseudullamme saatiin alulle runsaat sata vuotta sitten, lääninhallitukselle lankeksi uudenlaisia ohjaus- ja valvontatehtäviä esim. sosiaalihallinnon ja sivistystoimen alalla. Lääninhallituksen monipuoliset tehtävät pakottivat lääninhallituksen johtajana toimivat maaherrat kohdistamaan huomionsa yhteiskuntapolitiikan eri aloille. Tässä toiminnassa yksilölliset mielipiteet pääsivät vaikuttamaan toimintapainopisteen valintaan. Täten

oli mahdollista, että eräät maaherrat kiinnittivät suurinta huomiota kansakouluasioihin aikana, jolloin kansakouluuutteen toteuttaminen kuului osana valtion reformiohjelmaan. Kouluasian hyväksi tehdystä työstään muutamat maaherrat saivat 1800-luvun loppupuolella koulukubernöörin nimen ja heidän joukossaan Vaasan läänin kuvernööri August Aleksander Järnefelt (1833 - 1896) kuului eturivin miehiin.

1 Kuvernöörin tehtäväpiiri

Ruotsi-Suomen valtakunnassa annettiin jo 1600-luvulla maaherroille yleinen ohjesääntö, jonka tehtäväluetteloa sittemmin moneen kertaan lisättiin. Muuttuneessa tilanteessa ja yleisen lainsäädännöllisen aktiivisuuden aikana maaherroille annettiin 4.11.1734 tarkistetut toimintaohjeet. Tämä johtosääntö oli voimassa kauan, koska vasta 29.12.1894 se uusittiin. Maaherran nimi muutettiin 1837 kuvernööriksi ja vasta 1918 palattiin entiseen nimeen. Kuvernööriä sanottiin virallisissa määräyksissä Keisarin ja Suuriruhtinaan käskynhaltijaksi. Lääninhallitus oli 1800-luvun loppupuolella senaatin ja erityisesti sen siviilitoimituskunnan mutta luonnollisesti myös maan kenraalikuvernöörin käskynalainen.¹

Kunnallishallituksesta maaseudulla annettiin 1865 asetus, jolla erotettiin maalliset ja kirkolliset asiat. Maalaiskunnat syntyivät. Kunnille annettiin laaja itsehallinto, jota erityisalojen lainsäädäntö ei kovin pitkälle rajoittanut. Valtio harjoitti etupäässä laillisuusvalvontaa.

Tunnetussa kunnalliselämän historiateoksessaan Hannu Soikkanen kuvailee kuvernöörin panosta tässä vaiheessa seuraavasti:

"Eräät kuntakokousten päätökset oli aslistettava kuvernöörin vahvistettavaksi. Tällaisia päätöksiä olivat mm. ---. Kuvernööri sai lisäksi ratkaista asian silloin, kun valittu lautakunnan tai kuntakokouksen puheenjohtaja kieltäytyi tehtävästä, eikä kuntakokous hyväksynyt tätä kieltäytymistä. Lisäksi kuvernöörille tuli ilmoittaa kunnallislautakunnan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan nimi. Edelleen kuvernöörin kautta oli senaatin vahvistettaviksi lähetettävä kuntakokousten päätökset kunnan omaisuuden

myynnistä ja siltamaksujen korottamisesta. Kuvernöörin mahdollisuudet kunnan elinten toiminnan valvontaan lisääntyivät vielä sikäli, että kuntalainen voi valittaa hänelle joko silloin kun kunnan jäsenen oikeutta oli loukattu tai sitten, kun kunnallisten elinten päätös oli vastoin lakia. Nämä asetuksen säännökset antoivat kuvernöörille mahdollisuuden valvoa kuntien toimintaa, mutta näiden määräysten mukaan hän saattoi vain tietyissä ja sittenkin harvoissa tapauksissa puuttua kunnalliseen elämään. Kuitenkin kuvernöörien panos 1800-luvun loppupuolen kunnallispolitiikkaan oli paljon suurempi kuin mitä asetuksen määräyksistä voisi päätellä. Tähän vaikutti esim. se seikka, että kuvernööri saattoi vaatia kutsuttavaksi kuntakokouksen koolle ja hän voi tehdä aloitteen tiettyjen asioiden käsittelemiseksi siellä. Myös pitäjänkokousten aikoina kuvernöörit olivat joskus suorastaan itse pitäneet kokouksia ja painostaneet osanottajia mieleisiinsä ratkaisuihin. Perinne antoi kuvernööreille mahdollisuuden yrittää painostaa myös kuntakokousta." ²

Alkavan kunnallishallinnon piirissä luonnollisesti esiintyi monia ongelmia, joiden selvittelyissä tarvittiin jopa kuvernöörin apua. Tietämättömyys alan pyrkimyksistä ja oikeista menettelytavoista heikensi etenkin talonpoikaisten luottamusmiesten asemaa. Vanhassa agraariyhteiskunnassa vaikuttivat entiset tottumukset ja perinteet ja eipä tuolloin ollut helppoa tehdä rajankäyntiä seurakunnan ja kunnan hoidettavana olevien asioiden välillä.³ Noihin aikoihin kuvernöörit joutuivat puuttumaan etenkin talonpoikaisten lautakunnan esmiesten puuhiin. Monet kuvernöörit valittivat sitä, että kunnallislautakunnan puheenjohtajina oli miehiä, joilta "puuttui kykyä tarpeenmukaisesti johtaa yleisiä asioita" ja osaksi tästä syystä maaseudulla "kunnallishallinto oli vaillinaista". Ohjaavassa mielessä kuvernöörit joutuivat usein puuttumaan kunnallishallintoon. Tätä toimintaa Hannu Soikkanen arvioi seuraavasti:

"Huolimatta kuvernöörien ohjaavasta ja tiettyjä päätöksiä läpivievästä toiminnasta sekä heidän arvovaltaisesta ja patriarkallisesta asemastaan, ei kunnallisen itsehallinnon periaate kuitenkaan jäänyt syrjään. Se sai voimaa perinteellisestä kansan vastustusasenteesta viranomaisten toi-

menpiteitä ja kaikkia uutuuksia kohtaan, ja lisäksi talonpoikaisväestön herääminen ja mukanaolo kunnallisissa elimissä synnytti vähitellen itsehallinnon positiivista arvostusta. Vaikka kansan piirissä ja kunnallislautakunnan esimiesten keskuudessa "nöyrimmästi" lähesyttiin "Herra Paroonia, Kuvernööriä ja Tähtilästä", samalla tiukasti pidettiin kiinni oikeudesta päättää itse eräitä asioita ja tällöin sitkeästi vastustettiin kuvernöörin vaatimuksia."⁴

Kansan yleisen tietomäärän lisääntyessä sai yleinen kunnallispoliittinen ajattelu uudenlaisia muotoja. Kansakoulun perustaminen oli sellainen uusia asia, joka kunnallishallinnon alkuvuosikymmeninä antoi monissa kunnissa aiheen melkoisiin kiistoihin. Kansakoulun hyväksyminen vaati paikkakuntalaisilta uudenlaista katsomustapaa ja sivistystavallista mieltä, joka usein puuttui tavalliselta kansalta eli ns. rahvaalta.

Venäjän keisari oli tunnetussa huhtikuun 19. päivänä 1858 antamassaan julistuksessa määrännyt, että "vakinaiset kansakoulut maalla ovat toimeen pantavat niiden enempään tietoin opettamista varten, jotka kuuluvat todenpäälliseen kansan sivistykseen, jonka, ollaksensa kansakunnan oikeaksi hyödyksi, ennen kaikkea pitää perustautuman jumaliselle kannalle". Seuraavina vuosina mietittiin, annetaanko koulujen perustaminen seurakunnan vai kunnan tehtäväksi. Jälkimmäinen sen sai 6.2.1865 annetussa kunnallisasetuksessa, joka kuntakokouksen ratkaisultaan kuuluvia asioita luettellessaan ensiksi mainitsi juuri kansakoulun perustamisen. Vaikka seuraavana vuonna annettu kansakouluasetus jätti koulujen perustamisen maalaiskunnissa kuntalaisten oman harkinnan varaan, sopii muistaa, että keisarillinen senaatti antoi 2.4.1871 kuvernöörille käskyn kehoittaa kaupungeja perustamaan kansakouluasetuksen mukaisia kouluja alueelleen pääasiallisesti oppikoulujen uudelleenjärjestelyn vuoksi. Tätä ennen ei ollut riittävästi tehonnut kansakouluasetuksen 102. pykälässä kaupungelle asetettu koulujen perustamispakko.

Maalaiskuntia koskeva kansakouluasetuksen 117. pykälä alkoi: "J o s kunnalla on halu perustaa ylhäisempi kansakoulu ja siihen tahtoo yleisistä varoista apua, tehkään siitä Ylihallituksessa hakemuksen..." Asian lainsäädännöllinen pohja pysyi näin koko Järnefeltin kuvernöörinä oloajan, vaikka jo vuoden 1882 valtiopäivillä talonpoikaissäädyssä tehtiin anomus kuvernöörien oikeuttamisesta velvoittaa kunnat perustamaan kouluja myös maaseudulle. Tilanne muuttui ratkaisevasti vasta 24.5.1898 annetulla ns. piirijakoasetuksella, joka asetti myös maalaiskunnille tietyissä tapauksissa koulujen perustamispakon.

Suomen kansakoululaitoksen laajassa historiategoksessaan Aimo Halila mainitsee kuvernöörien osuudesta koulujen perustamisessa viime vuosisadalla seuraavaa:

"Useissa tapauksissa on vakiintunut se käsitys, että mahtavat kuvernöörit etenkin 1870-luvulla virka- ja arvovaltansa painolla ajoivat perille uudistuksia, mm. pitäjän kansakoulun perustamisen pitäjänmiesten vastustuksesta huolimatta. Niinpä kerrotaan, että kuvernööri kutsui kansakoulun vastustajat, "pimeyden miehet", omalle puolelleen istuntohuonetta, uhkasi lähettää kasakoita ellei myöntäistä päätöstä tehdä; näin kerrotaan Iyrväältä, ja samantapaisia tietoja on muualtakin. Onkin luonnollista, että arvovaltaisen kuvernöörin sana oli painava ja hänen kantansa asioiden selvittelyssä epäilemättä vaikutti päätöksiin.

On kuitenkin liioiteltua väittää, että kuvernöörit uhkauksin ja peloituksin taivuttivat jäykkiä mieliä kansakouluvaatteelle suosiollisiksi, sillä talonpoikainen kansa, jolla oli kunnalliset asiat johdossaan, oli kyllä tietoinen itselleen kuuluvista oikeuksista. Kansakoululaitoksen alkuvaiheiden historia voi mainita kuvernöörejä, jotka kenties suorastaan "koulukuvernöörin" nimen saaneina toimivat tarmokkaasti lääninsä kansakoulutoimen hyväksi ja ovat siten jättäneet pysyvän, kauniin jäljen kansakoululaitoksen historiaan. Hämeen läänin kuvernöörin Otto Rehbinderin tavoin "koulukuvernöörit" totesivat kansakoulujen perustamista tukiessaan, että "jos tällaisia laitoksia vähitellen ja tarkoituksenmukaisesti järjestetään, ne olisivat yleisen sivistyksen lähtökohdانا ja suurimpia hyväntekijöitä Suomen kansalle." Näytti, siltä, että etenkin juuri 1870-luvulla eräät kuvernöörit suorastaan kilpailivat keskenään virallisen koulupolitiikan toteuttamisessa."

Halila mainitsee sen jälkeen kuvernöörit K. M. Greutz, O. W. von Ammondt, A. Thesleff, K. Oker-Blom, F. Langenskiöld ja A. A. Järnefelt.⁵

Kunnallishallinnon kehittymistä maalaisoloissa tutkinut Soikkanen on todennut, että eräät kuvernöörit ovat jopa esittäneet vaatimuksen jokaisen kunnan velvoittamisesta perustamaan alueelleen ainakin yhden kansakoulun. Soikkanen on sitä mieltä, ettei tässä ole ollut kyseessä puhdas byrokraatia, vaan aidot kansanvalistuspyrkimykset, koska keisari oli määrännyt kouluasiaa edistämisestä. Soikkanen on saanut selville, että monet kuvernöörit noihin aikoihin olivat vanhoja, virkavaltaisia kenraaleja. Halilan mainitsemasta nimiluettelosta Soikkanen ottaa esiin Oker-Blomin ja Järnefeltin nimet, kun nämä olivat todellisia kansanvalistumiehiä. Soikkanen tiivistää käsityksensä seuraavasti: "Kuntien piirissä säätyläiset ja valistuneet talonpojat kansakoulujen kannattajina hyväksyivät kuvernöörien toiminnan. Kansankaan keskuudessa kuvernöörien menettelyä ei käsitetty itsehallinnon loukkaukseksi, vaan vastustus lähti perinteellisestä epäluulosta uutta kohtaan ja nimenomaan kustannuksia vaativaa uutta kohtaan ja säätyläisten taholta tulevia hankkeita vastaan."⁶

2 Kuvernööri Järnefeltin elämänvaiheet

Hän syntyi Tohmajärvellä 2.4.1833. Hän kuului siihen perin harvalukuiseen pitäjäläisjoukkoon, joka pääsi opintielle. Saatuaan opetusta Savonlinnan yläalkeiskoulussa ja Haminan kadettikoulussa hänet nimitettiin vakinaiseksi upseeriksi 1853. Sittemmin hän jatkoi opintojansa Pietarin tykistöakatemiasa ja yleisesikunta-akatemiassa. Tämän jälkeen hän keskittyi sotilasmaantieteen alalle ja pitkään työskenteli sotatopografian piirissä sekä siihen liittyvissä tähtitieteellisissä mittauksissa. Huolellisesti hoidettujen virkatehtäviensä ansiosta hän sai ylennyksiä tullen surkeana katovuonna 1868 everstiksi ja maanmittaustöiden päälliköksi. Seuraavina vuosina hän kunnostautui Suomen maantieteen alalla tehden tarkkoja paikanmäärityksiä. Syksyllä 1877 hänet lähetettiin Balkanin niemimaalle kuuluisaan Turkin sotaan, josta hän palasi parin vuoden kuluttua kenraalimajurina ja jatkoi uraansa topograafikunnan päällikkönä.

Helsingissä ollessaan 1870-luvulla Järnefelt oli tukemassa silloisia suomalais-kansallisia valistuspyrkimyksiä. Hän toimi Helsingin Alkeisopiston hyväksi ja majoitti luonaan kaukaa maaseudulta mainittuun oppilaitokseen saapuneita poikia. Arvid Järnefelt on tunnetussa teoksessaan "Vanhempieni romaani" kuvaillut myös näitä valistusharrastuksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen hän oli vuodesta 1870 lähtien. Seuran kokouksessa 1872 eversti Järnefelt on tehnyt tarkan esityksen, miten Suomen reaalikouluja varten hankittaisiin suomenkielisiä oppikirjoja. Sikspipä seura päätti suomennuttaa valtioneuvos Lindelöfin laatiman geometrian oppikirjan. Voimallinen osoitus Järnefeltin kouluharrastuksista oli se, kun hän oli mukana Suomen III yleisessä kansakoulukokouksessa Jyväskylässä 17-19.6.1875 ja käytti siellä puheenvuorojakin. Hän halusi saada tietoja tämän kansan nuorison valistamisesta. Hän oli Suomalaisen Kansakoulun Ystävät -yhdistyksen perustajajäsen n:o 22 vuonna 1889.

Suuri muutos tuli Järnefeltin elämään, kun hän siirtyi 1880-luvulla hallinnolliselle alalle. Korkea sotaherra ryhtyi hoitamaan siviilielämän palveluksessa korkeita vakansseja. Vuonna 1883 hänet nimitettiin Mikkelin läänin kuvernööriksi ja seuraavana vuonna siirrettiin samaan tehtävään Kuopion läänin. Keisari antoi 4.4.1887 tunnetun asetuksen suomen ja ruotsin kielen tasa-arvoisesta asemasta maassamme ja pian tämän jälkeen Järnefelt asetti suomen kielen Kuopion lääninhallituksen virkakieleksi, vaikka tilanne kaikissa muissa lääninhallituksissa pysyi entisellään. Kuopiossa hän toimi innokkaasti tilattoman väestön elämänolojen parantamiseksi. Kun vuodesta 1886 lähtien kunnissa tuli ajankohtaiseksi köyhäinkotien (vaivaistalojen) perustaminen, niin Järnefelt yhdessä ylitarkastaja A. G. Helsingiuksen kanssa oli innostamassa lääninsä kunnallismiehiä uusien sosiaalialan hoitolaitosten perustamiseen.⁷

Tuolloisten sanomalehtikirjoitusten mukaan kuvernööri Järnefelt menestyi pyrinnöissään sen vuoksi, että kansa oli täydellisesti oppinut luottamaan häneen. Kuopiossa ilmestynyt Savo-lehti kirjoitti 1888, että "arvokkaana esimiehenä ja samalla vaatimattomana rahvaan miehenä kuvernööri Järnefelt on voittanut lääniläistensä sydämet suuremmassa määrässä kuin kukaan hänen edeltäjistään". Hän oli myös kansakouluasiassa aktiivinen. Hän itse matkusti Rääkkylän kuntakokoukseen keväällä 1887 vaikuttaakseen siellä myönteisen ratkaisun saamiseen kansakouluasiassa. Täällä hänen arvovaltansa ei kuitenkaan riittänyt koulun perustamis päätöksen syntymiseen, joka saatiin vasta 1892 senaatin painostuksen jälkeen.

Marraskuussa 1888 Järnefelt sai siirron Vaasaan. Etelä-Pohjanmaan silloinen maakuntalehti uhrasi runsaasti palstatilaa selittääkseen väestölle, mikä erinomainen mies on Vaasaan tulossa. Lehden mukaan nimitys oli herättänyt täällä "mitä suurinta mielihyvää ja riemastusta", kun uusi kuvernööri tiedettiin kokeneeksi hallintomieheksi ja suomen kielien vankkumattomaksi ystäväksi, joka kotioloissaankin käyttää suomea. Häneltä jäätii odottamaan tehokkaita toimenpiteitä Vaasan läänin eli asukasluvultaan maan suurimman läänin väestön hyväksi. Lopuksi lehti toivotti Kuopion läänillekin toimeliaita virkamiehiä ja hyvää vointia!⁸

Kuvernööri Järnefelt saapui Vaasaan junalla joulukuun 18. päivänä 1888 ja valtava joukko kansaa oli häntä vastaanottamassa. Seuraavana iltana hänen kunniakseen järjestettiin tervetuliaisjuhlat. Maakunnan suurimmassa päivälehdessä hän samalla viikolla esitteli toivomuksiaan uuden virkansa hoidossa.⁹

Vaasan oloihin hän sopeutui alusta pitäen erinomaisesti. Hän osallistui aktiivisesti uuden paikkakunnan sivistys-rientoihin. Hänet valittiin 1889 maakunnan ensimmäisen suomenkielisen oppikoulun Vaasan yksityislyseon johtokunnan

jäseneksi, mutta nähtävästi virkansa takia hän ei katsonut voivansa osallistua johtokunnan kokouksiin. Mutta hän oli mukana 2.9.1890 mainitun oppilaitoksen 10-vuotisjuhlassa. Toukokuun 11. päivänä 1891 hän osallistui Vaasassa pidettyyn kansakouluasetuksen 25-vuotisjuhlaan, joka tuolloin arvioitiin pääosaltaan ruotsinkielisen Vaasan "ensimmäiseksi umpisuomalaiseksi tilaisuudeksi". Vaasan Kansallisseura järjesti 13.1.1894 yleisen kansalaisjuhlan, johon saapui peräti 800 kuulijaa. Tuleva runoilijamestari Eino Leino lausui siellä runojaan ja tuleva kansanedustaja ja ministeri Santeri Alkio piti juhlapuheen korostaen siinä kansalaisten yhdenvertaisuutta vaatien yleistä äänioikeutta. Kuvernööri Järnefelt oli kuuntelemassa puhetta ja otti esiintyjät väliajalla puhutteluun: Pitää ottaa radikalismi hieman hillitymmin. Raju kansanvalta on vaarallinen asia. - Kun Alkio muisteli 32 vuotta myöhemmin tätä tilaisuutta, hän myönsi suomalaisuusmiehen otsan olleen rypyissä.¹⁰

Kun ruotsin kielellä tuolloin oli Vaasassa ja läheisissä rannikkopitäjissä erittäin suuri kannatus, niin kielipoliittiset seikat vaativat tarkkaa huomiota osakseen. Uusi kuvernööri otti kuitenkin läänin väestön valtaosan huomioon ja niin Vaasan Lehti saattoi 5.6.1889 ilmoittaa kuvernööri Järnefeltin nostaneen kysymyksen suomen kielen kohottamisesta lääninhallituksen viralliseksi kieleksi. Suunta oli selvä ja maltillisesti edettiin. Maakunnan uusi valtalehti tarkasteli seuraavana vuonna pääkirjoituksessaan Järnefeltin tekemiä kielellisiä ratkaisuja ja tämän kuvernööriajan loppuessa sama lehti totesi: "Vaasan lääninhallituksessa J. on järjestänyt lääninhallituksen virallisen kielenkäytännön sen mukaan kuin oikeus ja kohtuus kaksikielisessä läänissä vaativat."¹¹ Hän yritti mahdollisimman paljon liikkua kansan keskuudessa. Niinpä hän oli 4.7.1889 mukana Vaasan lähellä Maalahdessa järjestetyssä kansanjuhlassa ja arpajaisissa. Ystävällisesti kuvernööri kaikkialla keskusteli kansan kanssa ja lehdissä oli Pihtiputaalta tieto, jonka mukaan siellä "ukot tuumailivat, että olisivatpa tukkien mittamiehet ja vallesmannit noin alhaisia niin ei meillä olisi täällä mitään hätää".

Vaikka kuvernöörien tärkeää asemaa ei kiistettykään, niin silti eräät lehdet kiinnittivät huomionsa kuvernöörien taloudellisiin etuihin. Jyväskylässä ilmestynyt Keski-Suomi mainitsi 13.6.1891 pitkässä artikkelissaan, että "kuvernööri on meillä pikkuinen hallitsija, aluskuntana koko lääni ja palkkaa saa 14 000 - 21 000 mk", kun piika sai samaan aikaan 100mk. Pari vuotta myöhemmin Pohjalainen pahoitteli, kun kuvernööri saa ajaa kahden hevosen vetämissä vankkureissa, mutta kestikievareissa tuo toinen hevonen kesällä on tavallisesti kaukana laitumella ja matkanteko siis viivästyy. - On huomattava, että nämä seikat koskivat maamme kaikkia kuvernöörejä eikä vain Järnefeltiä.

3 Etelä-Pohjanmaan kansakouluolot

Vaasan läänin ensimmäinen kansakoulu syntyi jo harvinaisen varhain, sillä vuonna 1855 päätettiin perustaa pienen Vähänkyrön kunnan Savilahden kansakoulu, joka kolme vuotta myöhemmin aloitti toimintansa. Nyt sitä pidetään maamme neljänneksi vanhimpana kansakouluna, mutta on muistettava, että ensimmäisten koulujemme kohdalla syntyy monia tulkintavaikeuksia.¹² Vähänkyrön kansakoulun perustamistilaisuudessa 4.9.1855 olivat mukana arkkipiispa E. Bergenheim ja kuvernööri A. von Rechenberg. Asian suunnittelu oli lähtöisin arkkipiispasta, joka oli määrännyt etukäteen ilmoittamaan asian seurakuntalaisille. Myös lääninhallitus oli saanut tiedon asiasta. Kokous pidettiin kirkossa ja asiaa käsiteltäessä kuvernööri käytti koulua puoltavan puheenvuoron. Historiallinen päätös tehtiin yksimielisesti, mutta myöhemmin tehtiin valitus ja se viivytti koulun avaamista.¹³

Pari vuotta myöhemmin avattiin Ilmajoella kansakoulu ja samoihin aikoihin syntyi Seinäjoella pieni yksityinen ruukinkoulu. Vaasan lääniin syntyi 1860-luvulla näiden jälkeen koulu Munsalaan Konginkankaalle, Pylkönmäelle, Laihialle, Lapualla ja Alavudelle. Tietoja koulukysymyksen pohtimisesta pitäjänkokouksissa ennen vuotta 1866 on säilynyt em. kuntien lisäksi Lappajärveltä, Kauhajoelta, Laukaalta,

Keuruulta, Alahärmästä, Kauhavalta ja Ylihärmästä. Lapuan yksityisen kansakoulun perustamista vuonna 1866 voitaneen myös pitää osoituksena siitä, että kouluasia jo aikaisemmin oli ollut esillä jossakin pitäjän julkisessa tilaisuudessa. Kansakouluasetuksen julkaiseminen saattoi kouluasian uuteen valoon ja tuntuu uskottavalta, että vuoteen 1870 mennessä sitä julkisesti käsiteltiin melkein jokaisessa läänin kunnassa.

Vaasan läänissä ennen Järnefeltiä toimineet kuvernöörit C. G. Wrede ja V. R. Procope olivat kyllä lämpimiä koulunystäviä mutta he antoivat paikallisille mielipiteille asiassa ratkaisevimman merkityksen omaksuen siten odottavan kannan uusien oppilaitosten perustamiseen. Voidaan siis todeta, että Vaasan läänissä kansakoululaitos juurtui ja kehittyi ainakin 1860- ja 1870-luvulla, osittain vielä 1880-luvullakin sangen itsenäisesti.

Virkansa puolesta kuvernöörit joutuivat vuodesta 1867 lähtien aina tekemisiin kansakoulukysymyksen kanssa, kun koulujen ylläpitäjille maksettiin tiettyjä valtionapuja, opettajain palkkoja jne. Ja kun 1870-luvulta lähtien myös kuntien saaman viinaveron osuuden käytön valvominen kuului kuvernööreille, hän sai mahdollisuuden esittää näiden varojen käyttämistä kunnan kansakoululaitoksen hyväksi. Kuvernöörit pyrkivät vuosittain esim. kiertokirjeidensä välityksillä ohjaamaan viinaverorahojen käyttöä. Niinpä Karijoen kuntakokousten pöytäkirjasta selviää, että siellä 23.4.1878 pidetyssä kokouksessa perustettiin erityinen koulukassa kruununnimismiehen kuvernööritä saaman kirjeen antamien ohjeiden mukaisesti. Lehtimäellä päätettiin vuonna 1887 kuvernöörin kiertokirjeiden johdosta sijoittaa viinaverorahat koulukassaan. Kun kuvernööri A. A. Järnefelt kesällä 1890 kävi Peräseinäjoella, hän vaati viinaverorahat siirrettäviksi kirkonrakennusrahastosta koulukassaan ja näin isännät päättivätkin tehdä kuntakokouksessa 14.7.1890.

Vuosittaisissa kuvernöörin kertomuksissa Wrede ja Procope aikanaan totesivat kansan yleisen sivistystason Vaasan läänissä olevan vielä alhaisella kannalla. Mutta vuodelta 1884 laatimassaan kertomuksessa Procope ilahtuneena ilmoittaa senaatille koulujen määrän läänissä jatkuvasti kasvavan huomauttaen samalla kansakoulujen siunauksellisesta toiminnasta kansan lasten hyväksi. Tässä kohdassa voidaankin mainita seuraavissa alueen kunnissa tehdyistä kansakoulujen perustamispäätöksistä: Nurmo 1880, Jurva 1881, Alajärvi 1882, Kuortane ja Peräseinäjoki 1884, Vimpeli ja Lappajärvi 1885 sekä Soini 1888. Samalla vuosikymmenellä koulu niissä, Peräseinäjokea ja Soinia lukuunottamatta, alkoikin. Myös Ylistaron kansakoulu aloitti toimintansa 1880, mutta sen perustamispäätös oli tehty jo 1871.

Merkillisiä ilmiöitä esiintyi koulualalla. Keväällä 1878 kauppias Koskinen tarjosi syntymäpitäjälleen Isojoen kunnalle 1800 mk lahjaksi kolmen vuoden aikana, siis 600 mk vuodessa, kansakoulua varten. Kuntakokous 23.9.1878 lupasi perustaa koulun viiden vuoden kuluessa, mutta koulun vastustajat siirsivät asian kauemmaksi. Jurvan kunnassa yksityishenkilö oli monta vuotta ylläpitänyt yksityistä kansakoulua, mutta kuntakokous 1880 kieltäytyi sen kannattamisesta. Tehdyn valituksen johdosta kuvernööri 1881 velvoitti kunnan 1000 mk sakon uhallä perustamaan koulun, koska asiaa oli paikkakunnalla käsitelty jo 11 vuotta aikaisemmin. - Koulua voitiin vastustaa myös kehittyneessä kunnassa. Ilmajoelle perustettiin ensimmäinen koulu jo varhain ja 1885 siellä oli kolme koulua. Kun 1890 vaadittiin neljättä koulua Tuomikylään, niin kuntakokouksessa 8.4. asia hylättiin. Koulujen lähellä asuvat vastustivat eniten.

Heikki Isolauri on 1973 tarkastetussa väitöskirjassaan melko yksityiskohtaisesti tutkiskellut kansakouluverkoston laajenemista Etelä-Pohjanmaalla. Erillistutkimuksessa on osoitettu, että Etelä-Pohjanmaalla, joka peittää Vaasan läänin alueesta suuren osan, perustetut koulut muodostivat

erään tilaston mukaan 10 prosenttia maahamme ennen v. 1866 kansakouluasetusta syntyneistä kansakouluista. Mutta hyvästä alusta huolimatta Etelä-Pohjanmaa jäi seuraavien vuosikymmenten aikana jälkeen koko Suomessa tapahtuneesta alan kehityksestä. Niinpä vuonna 1880 mainitun alueen koulut olivat n. seitsemän prosenttia koko maan kansakouluista ja esim. vuonna 1894 noin viisi prosenttia valtakunnan kansakoulujen kokonaismäärästä.¹⁴ Näin jälkeempäin voidaankin todeta, ettei kansakouluuute Vaasan läänissä saavuttanut nopeaa, loistavaa voittoa sillä läänin eräissä kunnissa kansakoulutaistelu kesti kaksi jopa kolmekin vuosikymmentä. Tämän kamppailun loppuvaiheisiin kuvernööri Järnefelt osallistui varsin tehokkaasti.

4 Järnefeltin ensimmäiset vuodet Vaasassa

Kuvernööri Järnefelt halusi toimia virassaan turhaa ylpeyttä ja kaikkea virkavaltaisuutta karttaen. Hän tunsu psykologisen totuuden, jonka mukaan toisen ihmisen saa helpommin hyväksymään omat mielipiteet, jos ensin suhtautuu tähän ystävällisesti, kunnioittaen ja luottamusta herättävästi. Sääty-yhteiskunta maassamme oli 1890-luvulla jo murenemassa, mutta silti tavallinen kansa vanhan perinteen mukaisesti kunnioitti "herroja virkamiehiä" vielä hyvin paljon. Ihmisryhmien väliset luokkaerot olivat vielä varsin suuret. Järnefelt yritti omalla käytöksellään poistaa niitä.

Maakunnan suomenkielinen lehdistö otti mielellään suojiinsa tämän vaatimattoman virkamiehen, jonka käytös suuresti poikkesi läänin pääkaupungin silloisen virkamiehistön esiintymisestä. Järnefelt oli jatkuvasti lehtien palstoilla. Vuonna 1892 ihmetellen todettiin, että hän ei ollut saanut kahvia Helsingin lähistöllä, kun tilasi sen suomen kielellä. Pohjalainen julkaisi 8.9.1891 seuraavan uutisen: Kohteliaita ovat korkeat virkamiehet. Keski-Suomen kirjeenvaihtaja ilmoittaa nähneensä Vaasassa 1.9, kun kuvernööri, kenraali Järnefelt Vaasan rautatieasemalla kädestä pitäen tervehti ja ison aikaa keskusteli erään Keski-Suomen punapartaisen maanviljelijän kanssa. Ottakoot tästä oppia Vaasan pienet sipuliherrat!

Järnefelt kierteli ahkerasti lääninsä alueella tutustumassa paikallisiin oloihin. Hänen kulkemisiaan seurattiin tarkoin. Jurvastä lähetettiin 1893 lehdelle uutinen: kuvernööri on ajanut pitäjämme läpi. - Tavallisesti Järnefelt etukäteen ilmoitti kunnallislautakunnan esimiehelle, milloin aikoo pysähtyä pitäjän kestikievariin, jonne pyysi esimiehen ja koko lautakunnan saapumaan. Täällä sitten neuvoteltiin asioista. Niinpä hän oli 13.6.1890 Laihialla Tyykin kevarissa neuvottelemassa kunnan miesten kanssa. Hän antoi hyviä ohjeita maanviljelyksen edistämiseksi. Hän kuuli, että Laihialla silloin oli jo neljä kansakoulua. Kirkonkylän uutta kansakoulutaltoa parhaillaan rakennettiin ja siihen käytiin tutustumassa. Tuota syksyllä valmistunutta koulutaltoa pidettiin "upeana", mutta 1964 se jo hajotettiin. Eräs Laihian isäntä muisteli Pohjalaisessa 6.12.1890 kuvernöörin käyntiä ja ilmoitti ukkojen koko syksyn miettineen kuvernöörin antamia ohjeita.

Kuvernööri kävi 16.9.1890 Alahärmässä ja tapasi illalla kunnallislautakunnan jäseniä. Hän kyseli heiltä paikkakunnan oloista, maanviljelyksestä, köyhäinhoidosta, Amerikkaan siirtymisestä ja kouluoloista. Hän oli kehoittanut perustamaan useampia kouluja sanoen sivistyksen olevan kansan paras tuki kaikkina aikoina. Ukot olivat tyytyväisiä hänen neuvoihinsa ja saamaansa ystävälliseen kohteluun. Hän kävi Soinissa ja tapasi Leppäsen kestikievarissa 18.2.1891 paikkakuntalaisia. Moninaisista asioista puhuttiin ja "herra kuvernööri päätti tilaisuuden lausumalla muutamia yleviä, maanisällisiä sanoja läsnäolleille" kirjeenvaihtaja muisteli. Samalla matkalla kuvernööri oli 12.2. käynyt Himangan kunnan miesten puheilla neuvottelemassa. "Kuvernööri tarjosi suurimmalla lempeydellä apuansa siinä, missä voi olla avullinen elinkeinon parantamisessa ja kaikessa hän osoitti ystävyyttä ja rakkautta kuntalaisia kohtaan", ilmoitti paikallinen kirjeenvaihtaja Pohjalaiselle. Täällä oli vielä tapahtunut muutakin merkittävää. Nimismies, pappi ja säätyläiset olivat pitäneet köyhää kestikievaria korkealle vieraille halpa-arvoisena. He olivat valmistaneet toisiin huoneisiin kelpo pidot. Kuvernööri kävi siellä, mutta poistui jalkaisin kevariin

ja vietti siellä yönsä.

Kuvernööri kävi keväällä 1890 Isossakyrössä neuvottelemassa. Tällä hän kuuli pitäjän koulujen historian. Ensin oli Orisbergin koulu 7.2.1831 - 1880 ja sen työtä jatkoi kansakoulu. Mutta talollinen Matti Lakari oli pitänyt Valtaalassa yksityistä kansakoulua 1869 - 1.4.1871. Kunta oli 1870 päättänyt perustaa oman kansakoulun, mutta päätös pantiin toimeen vasta 1875, jolloin Ikolan koulu tammikuussa aloitti toimintansa. Vaikka Valtaalan koulu oli aloittanut toimintansa 1889, niin kuvernööri käski tutkia mahdollisuuksia kolmannenkin koulun perustamiseen.

Vuonna 1863 perustettu Vaasan läänin Maanviljelysseura oli aikoinaan arvovaltainen järjestö. Valistuneimmat isännät eri kunnissa kuuluivat siihen. Näiden sana painoi silloisissa levottomissa kuntakokouksissakin. Järnefelt katsoi hyväksi osallistua mainitun yhdistyksen tilaisuuksiin ja jo vuonna 1889 hänet valittiin sen puheenjohtajaksi. Yhdistyksen yleisessä kokouksessa 2.7.1891 Vanhassa Vaasassa Järnefelt piti laajan esitelmän, joka julkaistiin sanomalehdessä.¹⁵ Huomaamme, että Järnefelt yritti monipuolisella toiminnallaan voittaa lääninsä asukkaiden luottamuksen ja suosion.

Virkatehtävissään hän jatkuvasti joutui tekemisiin kunnallisten asiain kanssa. Kenraalikuvernööri lähetti 1890 maan kuvernööreille kirjeen, jossa hän määräsi nämä huomauttamaan kuntakokousten esimiehille, että paikallisissa kuntakokouksissa ei saa ottaa käsiteltäväksi muita asioita kuin mitkä luetellaan v. 1865 annetussa kunnallisasetuksessa. Järnefeltin virasto joutui välittämään tämän (oudon) kiellon läänissään. Mutta useimmat ratkaisut olivat sellaisia, joissa hän itse joutui tulkitsemaan voimassa olevaa lainsäädäntöä. Kun vuoden 1892 alussa otettiin virkoihin ensimmäiset maapoliisit, niin keväällä eräässä kunnassa tämä uusi virkamies, entinen siltavouti, oli valittu kansakoulun johtokunnan esimieheksi. Järnefelt sai asiasta tiedon ja katsoi, että sellainen oli laitton menettely. Poliisimies

ei saanut olla sellaisessa tehtävässä. Hän lähetti asiasta kiertokirjeen läänin nimismiehille ja kehoitti heitä kunnissa valvomaan, ettei näin enää tapahdu. Kuvernöörin mielipide julkistettiin lehdessä.¹⁶

Kansakouluvalituksiin annetut päätökset muodostivat melkoisen määrän kuvernöörin ratkaisuksista. Näytteeksi niistä tähän otetaan seuraava Jalasjärven kuntaa koskeva ratkaisu. Siellä kuntakokous oli joulukuussa 1890 päättänyt, ettei kunnan kirkonkylän kansakoulussa järjestetä tytöille käsityön opetusta. Päätöksestä tehtiin valitus kuvernöörille, joka hankki asiasta kunnan selityksen ja kansakoulun tarkastaja K. W. Forsmanin lausunnon. Kuvernööri antoi ratkaisunsa 10.4.1891: Kansakouluasetuksen 121 ja 127 pykälän mukaan, viimeksi mainittu pykälä semmoisena kuin se on arm. asetuksessa 11 päiväältä helmikuuta 1886, kansakoulussa, jossa käy tyttöoppilaita, pitää annettaman heille sopivaa opetusta myös käsitöissä. Kun Jalasjärven kunta ilman laillista syytä on tahtonut vetäytyä pois velvollisuudestaan tässä suhteessa, niin em. lainpaikkoihin nojautuen läänin kuvernööri katsoo kohtuulliseksi velvoittaa Jalasjärven kunnan tästä lähtien hankkimaan mainittua opetusta. Kansakoulun johtokunnan tulee pitää huolta siitä, että käsityönopetus Kirkonkylän koulussa pannaan toimeen niin pian kuin mahdollista. Jalasjärven kunta velvoitetaan korvaamaan valittajain kustannukset asiassa 25 markalla. - Toimitus huomautti, että korvaus on samansuuruinen, minkä kunta vaati valittajia maksamaan, kun nämä muka turhaan olivat vaivanneet kuntaa kokousta pitämään.¹⁷

Kauhavan kunnassa syntyi syksyllä 1889 ikävä konflikti, kun siellä vaadittiin kuntaan perustettavaksi toinen kansakoulu. Kuntakokouksen päätöksen kuvernööri Järnefelt kumosi vapun jälkeen 1890 ja kiista siirtyi taas Kauhavalle. Koko syksy sitä käsiteltiin siellä ja joulun tienoilla tehtiin päätös. Siitä valitettiin. Kuvernööri antoi 20.6.1891 ratkaisunsa tähän Kauhavan alakyläisten tekemään valitukseen. Kuvernööri viittasi kansakouluasetuksen 119 pykälän säännökseen ja oikeutti Alakylän asukkaat muodostamaan muusta

kunnasta erillisen oman koulupiirin, perustamaan sinne kansakoulun, saamaan manttaalien mukaan osan jo kootuista kunnan kouluvaroista ja lisäksi heidät vapautettiin kannattamasta kunnasta jo löytyvää kansakoulua.

Jalasjärven kunnan Hirvijärven kylän asukkaat vaativat kuntaa perustamaan kansakoulun kyläänsä 1890, kun kunnassa oli jo kolme kansakoulua ja he joutuivat kannattamaan niitä. Kunta ei halunnut vielä perustaa neljättä kansakoulua. Kyläläiset valittivat. Kuvernööri 3.10.1891 antamassaan päätöksessä hylkäsi valituksen, mutta sen ohessa hän viittasi kansakouluasetuksen 119 pykälään ja kehoitti kyläläisiä sen nojalla eroamaan omaksi koulupiiriksi ja perustamaan oman kansakoulun.

Nämä kolme ratkaisua kertovat hyvästä tilanteesta, kun kunnassa jo oli kansakoulu. Opetus siellä oli järjestettävä täysin asetuksen mukaisesti. Kun sitten kunnan jonkin osa-alueen asukkaat tahtoivat saada uuden koulun omalle alueelleen, Järnefelt kannatti ajatusta ja ohjasi näiden toimintaa viittaamalla kansakouluasetuksen 119 pykälän antamaan oikeuteen. Mainitun pykälän tarkoituksenmukaisuus oli julki- sessä koulukeskustelussa jo 1882 asetettu kyseenalaiseksi.

Vuonna 1888 herätti kautta maan suurta huomiota tieto, että Hämeen läänin jokaisessa kunnassa oli ainakin yksi kansakoulu. Sellainen oli koulujen ystävien ensimmäinen tavoite. Kun Järnefelt saapui 1888 Vaasan lääniin, hän sai tietää, että peräti 17 kuntaa läänin alueella on vielä ilman kansakoulua. Tämän luvun nopean pienentämisen hän otti tärkeäksi tehtäväkseen lisätäkseen kansalaisten koulutuksellista tasa-arvoa. Hän uskoi niiden nopeasti leviävän sen jälkeen kun kuntaan on saatu ensimmäinen koulu ja kuntalaiset saavat läheltä tutustua sen vaikutuksiin.

Useimmissa kunnissa sentään oli jo yksi koulu ja siellä yksi opettaja. Mustasaaressa ja Viitasaarella oli kuusi koulua, Lapualla ja Laihialla neljä jne. Laihian kouluissa oli kolme miesopettajaa ja yksi naisopettaja.

Sinä aikana 1866 - 1897, jolloin maalaiskunnilla oli vapaa harkintavalta kansakoulujen perustamisessa, jokaisen uuden kansakoulun syntyminen sinänsä oli mielenkiintoinen tapaus, jonka kehitysprosessin alkuvaiheisiin aina liittyi tutkimisenarvoisia yksityiskohtia. Kansa ei läheskään aina innokkaasti vastaanottanut uusia koulujansa, joten koulunystävien oli hartiavoimin tehtävä valistustyötä ja saatava paikkakuntalaisten mielipiteet muuttumaan. Kuvernööri toimi virikkeiden antajana kunnallismiehille.

Maakuntalehti Pohjalaisen pääkirjoitus 7.3.1890 "Kansakoulu kaikkialle" oli täydellisesti Järnefeltin toiveiden mukainen. Mutta ikäväkseen hän sai todeta, että jopa läänin pääkaupungissa kansakoulutalo oli osoittautunut aivan liian pieneksi yhä kasvavalle oppilasmäärälle. Lehdessä oli murheellinen kuvaus Vaasan kouluoloista. Lisäksi Järnefelt totesi, että työläisten lasten kohdalla rikottiin työväen suojelulain säädöksiä. Mainittu laki määräsi, että jos tehdas- tai ammattityössä käytetään lasta, joka "ei ollut käynyt ylempään kansakoulun tai sitä vastaavan oppilaitoksen läpi", niin tuollaisen lapsen piti saada säännöllistä kouluopetusta vähintään 12 tuntia viikossa. Järnefelt määräsi, että lapset on pantava tehtaisiin joko aamu- tai iltavuoroon, jotta he toisena kautena pääsisivät kouluun. Mutta: olikohan kaupunki velvollinen järjestämään opetusta iltavuoroon? Työväen suojelulain mukaan alle 15-vuotiasta lasta ei saanut pitää töissä seitsemää tuntia enempää päivässä, mutta tätäkin säädöstä rikottiin Vaasassa yleisesti. Raha ratkaisi....¹⁸

Evijärvi oli ensimmäinen läänin suomenkielisistä kunnista, joka Järnefeltin aikana hankki oman kansakoulun. Siellä oli jo 1870-luvulla perustettu koulukassa ja tähän oli periaatteellinen voitto kouluasialle. Koulun perustamista käsiteltiin siellä 1880-luvulla kuusi kertaa. Kuntakokous päätti 16.12.1889 antaa viinaverorahat, yhteensä 4000 mk niille, jotka perustavat kansakoulun. Nyt toimittiin nopeasti ja Evijärven väliaikainen kansakoulu alkoi työskentelynsä 29.1.1890 vuokrahuoneessa siltavouti Forsseenin talossa

Söderkultalahdessa. Vanhan muistitiedon mukaan moni kuntakokouksessa suostui viinaverorahojen antamiseen sillä ehdolla, että saa sitten ikuisesti olla erillään kansakoulusta. Uusi koulu oli siis yksityinen, yhtiö ylläpiti sitä. Yhtiön miehet käsittelivät 9.2.1890 oman koulutalon hankkimista, mutta luopuivat siitä, kun he kuulivat sen kustannukset, 3500 mk.

Kunnan oman kansakoulun perustaminen tuli esille kuntakokouksessa 14.6.1890. Monenlaisia mielipiteitä esitettiin ja lopuksi äänestettiin, jolloin koulun kannattajat voittivat yli sadalla äyrillä. Häviäjät, yli 60 henkilöä tekivät kuvernöörille valituksen. Väitettiin että nuo 60 kuntalaista eivät lue sanomalehtiä, eivätkä siten tiedä muiden paikkakuntien kouluriennoista mitään. He korostavat kunnan köyhyyttä ja huomauttavat, ettei yksi koulu riitä laajassa kunnassa, joten parempi on perustaa useita kiertokouluja, jotka tulevat halvoiksi. Järnefelt antoi päätöksensä 28.9.1890 ja pysytti koulun perustamispäätöksen. Vastustajat tekivät jatkovalituksen, mutta senaatti pysytti kunnan päätöksen. Kokonaisuudessaan tämä oli tyypillinen tapaus.¹⁹

Soinin pienessä kunnassa koulun perustaminen oli ensi kerran esillä kuntakokouksessa 19.9.1885. Opettaja Kosti Pesola selvitteli asiaa, mutta se hylättiin yksimielisesti, kun kaksi halpaa kiertokoulua jo toimi kunnassa. Seuraavan kerran asia oli esillä 12.3.1887 mutta turhaan. Kosti Pesola otti kansakoulun perustamisen esille kuntakokouksessa 20.2.1888 ja viittasi muihin kuntiin. Koulu hylättiin äänin 156 - 34. Päätöksestä tehtiin valitus kuvernöörille. Tämä antoi 10.4. välipäätöksen ja kunta antoi siihen vastauksen kuntakokouksessa 9.5. Mielet muuttuivat vähitellen ja kuntakokouksessa 29.7.1889 koulu päätettiin perustaa ja sille valittiin johtokunta pastori Nurmio puheenjohtajana. Koulu aloitti toimintansa 6.10.1890.

Kun läänin ruotsinkielisiin kuntiin 1889 ja 1890 perustettiin useita kouluja, saattoi Vaasan Lehti julkaista 25.10.1890 uutisen: Vaasan läänissä on enää 11 kuntaa, joista puuttuu kansakoulu.

Lehtimäen kunnassa oli kouluasiaa käsitelty jo 1868. Se oli hylätty "muka tarpeettomana". Vuodet vierivät, mitään ei tapahtunut, kunnes 1887 perustettiin koulukassa. Kun se oli kasvanut sopivaksi, pidettiin kuvernööri Järnefeltin käsikystä kuntakokous 19.2.1891 ja kuvernööri itse saapui paikalle. Hänen puheestaan on pöytäkirjaan merkitty: "Kuvernööri käytti ensiksi sananvuoroa selittämällä kaiken opin suurta hyötyä ja kuinka luotettavin ja tuottavin on se pääoma, mikä kansalla on opissa ja sivistyksessä. Kuvernööri toivoi, että Lehtimäen kunta, huolimatta aineellisista vastuksista, näyttäisi käsittävänsä kaiken henkisen työn suurta arvoa perustamalla kansakoulun kuntaan." Kun asiasta oli keskusteltu, tehtiin päätös ja huomattiin kaikkien äänivaltaisten kansalaisten olevan koulun perustamisen kannalla. Valittiin komitea järjestämään koulun asioita. Tämän perusteella Toimelan koulu alkoi siellä toimintansa syyskuussa 1891.²⁰

Töysän pienessä kunnassa oli 1869 käsitelty kouluasiaa, mutta se oli siirretty myöhempiin aikoihin. Pohjalaisessa oli 24.3.1890 paikalliskirje, jossa valitettiin koulun puuttumista. Talvella 1891 otettiin koulun perustaminen esille. Kuntakokouksen puheenjohtaja, pastori A. M. Berger oli kutsunut paikalle kuvernööri Järnefeltin, joka kuntakokouksessa puhui "innostavia sanoja" kansakoulun merkityksestä. Koulu päätettiin perustaa ja sille valittiin johtokunta, joka 15.3.1891 piti ensimmäisen kokouksen. Syksyllä 1891 Töysän kansakoulu aloitti toimintansa pappilan kuntatuvassa ja 3.10.1893 vietettiin uuden koulutalon vihkiäisjuhlaa. Nämä molemmat tapaukset osoittavat, miten Järnefelt arvovallallaan ja havainnollisella esityksellään oli pystynyt luomaan kuntalaisiin halun koulun perustamiseen, kun silloinen lakiteksti alkoi "Jos kunnalla on halu perustaa ..."²¹

Kuvernöörit joutuivat viime vuosisadalla antamaan keisarilliselle senaatille vuosikertomuksen läänin tapahtumista ja tilanteesta. Vaasan läänin kuvernöörin vuosikertomuksessa 1891 mainitaan, että läänissä oli perustettu kaikkiaan 18 uutta kansakoulua, mm. seuraavat kunnat mainitaan: Isojoki, Lehtimäki ja Töysä. Nyt oli moneen kuntaan saatu jo toinen tai kolmas koulu. Ilman omaa kansakoulua olivat vielä seuraavat seitsemän kuntaa: Bergö, Lestijärvi, Raippaluoto, Kristiinan maalaiskunta, Karijoki, Peräseinäjoki ja Kortesejärvi.

Vuodelta 1892 annettu kertomus mainitsee, että Vaasan läänissä oli perustettu 13 uutta kansakoulua, mm. Karijoelle ja Peräseinäjoelle. Viidestä kunnasta se edelleen puuttui. Mutta sanomalehti kertoi, että syyslukukaudella 1892 Vaasan läänissä lakkautettiin opettajapulan vuoksi seitsemän kansakoulua. Luultavasti kyseessä oli vain koulun toiminnan keskeytys. Noina vuosina uudistuneesti kirjoitettiin, miten huono elintaso kansakoulunopettajilla oli. Eräessä lehdessä julkaistiin harvinaisen yksityiskohtainen kuvaus 3-henkisen opettajaperheen vuosituloista ja -menoista. Kovin vaikealta tilanne näyttikin sen mukaan.²²

Peräseinäjoella oli kansakouluasiaa käsitelty jo 1878. Vuonna 1884 jo tehtiin päätös koulun perustamisesta, mutta sitä ei pantu täytäntöön. Kuvernööri Järnefelt vieraili kunnassa kesällä 1890 ja keskusteli kunnanmiesten kanssa. Hän oli kehoittanut perustamaan edes yhden kansakoulun. Ja jotta kansakoulun perustamiselle olisi saatu taloudellinen pohja, kuvernööri oli määrännyt siirtämään viinaverorahat kirkon rakennusrahastosta koulukassaan. Muutaman kuukauden kuluttua tehtiinkin päätös koulun perustamisesta, kun varoja oli saatu ja keväällä 1891 ryhdyttiin rakentamaan koulutaloa pappilan läheisyyteen. Koulu aloitti toimintansa syksyllä 1892.²³

Vimpelin kunnassa oli yksityinen kansakoulu aloittanut toimintansa 15.9.1868. Muutaman vuoden kuluttua se oli lakannut, mutta jonkin vuoden kuluttua taas jatkoi työtänsä ja kunta otti sen haltuunsa 9.3.1885 pidetyssä kokouksessa. Kaukaisen Sääksjärven kylän asukkaiden suosiota tavoiteltiin lupaamalla kunnan toinen kansakoulu tulevaisuudessa rakennettavaksi sinne. Mainitussa kylässä alkoi myöhemmin kova vastustus koulua kohtaan.

Kuvernööri Järnefelt oli saanut tiedon oudosta tilanteesta ja päätti käydä valistamassa kyläläisiä. Hän kirjoitti paikkakunnalle, ilmoitti määräpäivänä saapuvansa sinne ja pyysi kutsumaan kyläläiset koolle. Tämä kokous alkoi Tuomalan kestkievevarissa 18.6.1892 klo 11 ja paikalla oli 45 henkilöä. Kuvernööri kätteli jokaisen läsnäolijan kuin vanhan tuttavansa. Tästäpä ukot saivat aiheen tokaisuihin: "Kyllä se näyttää olevan laatumies, ei se ainakaan ole ylpeä, saas vaan nähdä eikö nimismies ole pieni herra tänä päivänä...." ja tuohon tapaan.

Kuvernööri piti läsnäolijoille perusteellisen esityksen kansakoulun hyödyistä. "Hän mainitsi, miten valistuksen arvo oli yleisesti tultu huomaamaan ja kuinka jokaisen tulee pyrkiä sen osallisuuteen. Hän huomautti, kuinka pienten kansojen on tehtävä työtä, uhrattava aikaa ja varoja tuon asian hyväksi, sillä siitähän riippuu niiden koko olemassaolo. Ihmistä, joka asettuu vastapainoksi kaiken edistyksen tielle, pidetään jo jonkunmoisena kummituksena, jonkunmoisena kii-nalaisena valistuneen kansan keskellä. Sitten kuvernööri teki vakuuttavasti ymmärrettäväksi, kuinka vanhemmat ainoastaan siten tekevät lapsensa onnellisiksi, että hankkivat heille oppia, tietoa, taitoa ja sivistystä. Nehän ovat oikea perintö ja tavaroita, jotka ovat jotain pysyvämpää laatua kuin aineelliset tavarat, sillä oppi on mahti ja voima, josta on arvaamatonta hyötyä sekä henkisessä että aineellisessa suhteessa. Kaikilla vanhemmilla on velvollisuuksia lapsiaan kohtaan tiedon hankinnassa. Kun oppi on näin tärkeä, ei luulisi kenenkään vastustavan niitä laitoksia, jotka ovat opin ja sivistyksen lähteitä. Mutta kui-

tenkin on minun sydämeni suruksi ja murheeksi täytynyt kuulla, että suuri osa teistä vastustaa kansakoulua. Miksi niin? Kansanvalistus, kansan sivistyttäminen ovat minulle perin rakkaita asioita, sillä minä täysin käsitän niiden hyödyn. Minä sydämeni pohjasta suosin kansakoulujen perustamista. Minä pyydän, perustakaa koulu. Minä vaadin, sanokaa, millä perustuksella te sitä vastustatte."

Hiljaisuudessa olivat kylän isäntämiehet kuunnelleet valtion edustajan väkevää puhetta. Kun hän lopetti, tapahtui ihme: kiivaimmatkin koulun vastustajat näyttivät miettivän asiaa. Sitten joku vanha ukko rohkeni valittaa niitä kustannuksia, joita koulun rakentaminen tuottaisi. Lopuksi kuvernööri kysyi, saisiko hän täältä viedä kirkolle esimiehelle sen toivomuksen, että Sääksjärven kyläläiset eivät enää tulisi vastustamaan kouluasiaa. Tähän ukot vastasivat kukin eri tavalla, mutta myöntävästi. Mielihyvää tuntien kuvernööri poistui kylästä ja lähti jatkamaan virkamatkaansa. Hän oli oppinut luottamaan eteläpohjalaisen sanaan.

Kuvernöörin määräyksestä pidettiin Vimpelin kuntakokous kirkkokuulutuksen mukaisesti 4.7.1892 ja tällöin toteutui hänen toivomuksensa, sillä kokouksessa ei kukaan vastustanut uuden koulun rakentamista. Muutama puheenvuoro käytettiin asiasta ja koulun rakennusajaksi määrättiin kolme vuotta.

Monta kertaa palattiin myöhemmissä lehtikirjoituksissa asiaan ja ylistettiin kuvernööri Järnefeltin taitavuutta asian hoitamisessa. Eräs kyläläinen kirjoitti: "Harvoin on koulua enemmän pelätty, enemmän vastustettu ja siitä kiivaampia riitoja pidetty, kuin juuri meidän kylän koulusta, mutta harvoin on lopulta hiljaisempaa ja kauniimpaa voittoa saatu. Kuvernööri Järnefeltiä meidän tulee sydämestämme kiittää siitä, että meille vihdoinkin on tulossa kansakoulu."²⁴

5 Järnefelt ja Karijoen kansakoulu

Karijoen pieni ja syrjäinen kunta oli harvinaisen myöhään ilman kansakoulua. Muiden kuntien tapaan oli sielläkin jo aikaisemmin, siis 23.4.1878 pidetyssä kuntakokouksessa päätetty perustaa erityinen koulukassa kunnalle tulevista viinaverorahoista. Mutta koulun perustaminen oli esillä vasta vuosina 1886 ja 1890 pidetyissä kuntakokouksissa kirkkoherran ja nimismiehen aloitteesta. Suurin osa läsnäolijoista oli koulua vastaan, kun koulukassan suuruus oli vähäinen. He pelkäsivät kunnan talouden rappiota. Vaikka naapurikunnat Teuva ja Kauhajoki, jopa pieni Isojoki 1886, perustivat kansakoulun, eivät karijokiset hätäilleet asiassa.

Luonnollisesti pienessäkin kunnassa oli erilaisia ihmisiä. Vaasalaisen lehden kirjeenvaihtaja mainitsi keväällä 1891 artikkelissaan: "Kansakoulua ei täällä Karijoella vielä ole eikä ole koulun suosijoitakaan muita kuin kolme talollista, yksi kauppamies ja kaksi torpparia, siis mitättömän pieni joukko. Yleinen luulo täällä on, että kuka sitten työtä tekee, kun kaikki herroiksi koulutetaan. Mutta he eivät ole kansakoulua nähneet, vielä vähemmän tutkineet sen tarkoitusta ja vaikutuksia. Ei heiltä siis voida vaatia käsitystä kansakoulusta. Antakaamme heille anteeksi, sillä he eivät ymmärrä, mitä puhuvat. Kiertokoulu on ollut olemassa kolme vuotta. Uusi nimismies Ottelin on saapunut tänne." Viikkoa myöhemmin oli samassa lehdessä Karijoen oloista harvinaisen pitkä selostus, pitempi kuin minkään muun eteläpohjalaisen kunnan tapahtumista tuolloin.²⁵

Kuvernööri Järnefelt oli kiinnittänyt huomionsa Karijoen koulutilanteeseen ja päätti aikaansaada siinä muutoksen. Hän sopi kuntakokouksen pitämisestä kunnan esimiehen, lautamies A. Peltoniemen kanssa, joka 25 markan vuosipalkkiota nostaen oli hoitanut tärkeää tehtäväänsä jo yli 10 vuoden ajan. Kuvernööri oli päättänyt itse olla läsnä tuossa tilaisuudessa ja puhua kuntalaisille. Kokous pidettiin 13.9.1891 iltapäivällä Saaranluoman kestkikievarissa pitäjän yleisessä kokoontumispaikassa.

Kun kuntalaiset saapuivat kokoushuoneeseen, siellä jo oli kuvernööri heitä vastaan ottamassa. Hän lausui sydämellisen tervehdyksensä saapuneille mainiten, että ensi kerran hänellä nyt on onni nähdä rakkaita Karijoen kuntalaisia näin lukuisasti ympärillään.

Kokous aloitettiin ja otettiin esille kansakoulun perustaminen. Puheenjohtaja antoi ensimmäisen puheenvuoron kuvernöörille joka esitti mielipiteensä seuraavaan tapaan: "Täällä on taas esillä kysymys kansakoulun perustamisesta. Minä tiedän, että aina on ollut vastustajia kaikissa kunnissa, kun ylhäisemmän kansakoulun asia on ollut esillä. Aina ovat vastustajat perustaneet mielipiteensä turhiin luuloihin. On tuotu esteeksi useasti se, ettei ole varoja koulun rakennuskustannuksiin, mutta tässä kunnassa se tietysti ei tule kysymykseenkään, sillä viisaasti kyllä on täällä perustettu kansakoulun rakennuskassa kuntaan tulleista viinaverorahoista, joka sisältää nykyään likemmä 5000 markkaa, joten rakennuskustannukset eivät kovinkaan suuria lisiä tule vaatimaan. Opettajalle taas valtio maksaa palkan, kunnan velvollisuus olisi siis antaa kahden tynnyrinala peltoa, heinät yhdelle lehmälle, polttopuut ja valo, mutta ne uhraukset eivät tule köyhimmällekään tuottamaan rasitusta. On myöskin väitetty, että lapset jotka käyvät kansakoulua, rupeavat halveksimaan ruumiillista työtä, mutta tuo väitös on nähty perättömäksi siellä, missä kansakoulut jo pitemmän aikaa ovat vaikuttaneet. Ja vanhempain velvollisuus onkin valvoa lasten koulusta kotona ollessa, että he täsmällisesti täyttävät askareensa ja velvollisuutensa, sillä kodin ja koulun tulee työskennellä yhdessä. Päinvastoin on huomattu, että niistä jotka nuorena ovat jotain saaneet oppia, on tullut paljon kelvollisempia työntekijöitä kuin oppimattomista. Sanotaan taas "on ennenkin toimeen tultu ilman kouluja", mutta, hyvät ystävät, nyt on ajat toiset kuin ennen ja ajan vaatimukset toiset kuin ennen.

Kansallisuusaate kasvaa vuosi vuodelta meidänkin pienessä isänmaassamme. Luoja on antanut meille ihmisille järjen valon ja meidän velvollisuus on sitä käyttää säilyttääksemme kansallisen onnemme, sillä valistus, oppi ja opintielämä eteenpäin pyrkiminen on meidänkin pienen kansan ja armaan isänmaamme varmin tulevaisuuden turva ja takaus. Ja sanoo-han suomalainen sananlasku "Ei oppi ojaan kaada eikä taito tieltä työnnä!" Kuuleepa vielä sanottavan, että herroja niissä kouluissa kasvatetaan, mutta se ei suinkaan ole koulun tarkoitus. Kansan sivistäminen ja kelvollisten kansalaisten ja yhteiskunnan jäsenten kasvattaminen on niiden tarkoitus. Eikä se herrainkaan asema ole niin haluttu kuin ehkä moni ymmärtämättömyydessään luulee. Maallisia tavaroita, joka kyllä on hyvä asia, kokoavat vanhemmat lapsilleen, mutta maallisen tavaran perustus ei ole luja. Ahkeran isän kokoamat varat voivat joutua oppimattoman tuhlaripojan käsiin, joka ne piankin hävittää taikka tulipalo tahi jokin muu vaara voipi tavaran ja omaisuuden hukuttaa. Sellainen ei siis ole pysyväistä. Mutta oppi, tieto ja valistus, niitä ei voi toinen ottaa pois. Mitä ihmisellä on päässä, sitä ei voi kukaan ryöstää. Kun näin on, niin emmekö me siis rakkaille lapsillemme suo hyvää ja valmista heille tilaisuutta kokoamaan semmoista omaisuutta, joka on paljon jalompi perintö kuin maalliset tavarat ja rikkaudet. Emmekö me salli heidän tulevan osallisiksi taidon ja tiedon ihanista aarteista? Siis kehoitan minä ystävänä teitä tekemään yksimielisesti oikean, komean päätöksen tänä ihanana Jumalan päivänä, Herran temppeleistä tultuanne. Näin ei millään lain, maallisen velvoitteen pakolla vaan omantunnon lain vaatimuksesta. Miettikää tarkoin itsekukin asiaa ennenkuin lausutte siitä päätöstänne!"

Kun sitten ryhdyttiin keskustelemaan asiasta, kysyi muuan kokouksen osanottaja, voidaanko koulun perustamiseen pakottaa semmoista, joka ei itse tahdo ottaa siihen osaa. Kuvernööri vastasi: "Tahdon ja pyydän huomauttaa edelliselle puhujalle, ettei pakosta ole kysymystäkään. Viime valtiopäivillä oli kyllä säädyissä puhe koulupakon aikaansaamisesta, mutta se raukesi ja minä puolestani olen aina

vastustanut pakkoa. Mutta kuka voi vakuuttaa, etteikö pakko voisi tulla pannuksi ensi kokoontuvilla valtiopäivillä ja voimme olla varmat siitä, jos valtio silloin enää maksaisi opettajan palkkaa."

Hyvin halukkaita oltiin sentään edelleen lausumaan sellaisiakin mielipiteitä, jotka osoittivat vastenmielisyyttä koulua vastaan. Niinpä lausui eräskin, että jos sitä kansakoulua ruvetaan puuhaamaan, niin pankkiin tästä täytyy lähteä. Eräs toinen tokaisi: "Mitä me koululla, en minä ainaakaan osaa ota siihen." Tähän muka älykkääseen mielipiteeseen yhtyi sitten pienellä melulla koko joukko muitakin. Kun sitten oli hetkisen jokseenkin joutavia väitelty, ruvettiin vihdoin äänestämään. Tässä tuli selville, että koulun suosijoita oli 57 äänen enemmistö, joten seurakuntaamme saadaan kansakoulu. (Äänestysluvut 255 1/3 ääntä ja 198 1/3 ääntä eli äyriä.) Äänestyksen tuloksen johdosta näkyi vastapuolueessa olevan sekä harmia että kiukkua. Sen he ilmoittivat murinallaan, uhkasivatpa jotkut vedota senaattiin asti.

Kuvernööri piti mieleisensä äänestystuloksen selviämisen jälkeen uuden puheen: "Lämpimästi kiitän teitä! Tämä päivä tulee olemaan ikään kuin käännekohtana koko tulevaisuudellenne. Teidän lapsenne ja nouseva sukupolvi Karijoella on vielä kerran teitä sydämellisellä kiitollisuudella muisteleva sen jalon päätöksen johdosta, jonka nyt olette aikaan saaneet. Minussa te aina löydätte rakkaan ystävän. Kaikissa asioissa olen valmis isällisellä huolella teidän hyötyänne ja onneanne edesauttamaan. Aikomukseni ei ole ollut eikä koskaan tule olemaankaan, että esittäisin teille mitään semmoista, josta jollain tavalla voisi tulla rasitusta kunnalle. Ja pyydän nyt myös teitä, ettette suinkaan säilytä vihamielisyyttä ja katkeruutta niitä kohtaan, jotka nyt ovat voitolle tulleet. Sillä vähemmistön tulee aina alistua enemmistön puoleen. Kaikissa asioissa täytyy aina toisen tahi toisen voittaa. Olenpa varma, että vähän ajan kuluttua tulee teistä koulun innokkaimmat suosijat ja ystävät." Sitten hän jätti Herran haltuun läsnäolijat ja

poistui eri huoneeseen, mutta palasi hetken kuluttua eteiseen ja puhutteli siellä ystävällisesti kuntalaisia.

Kokouksesta oli laajat kuvaukset maakunnan molemmissa sanomalehdissä. Kirjeenvaihtaja huomautti jälkivaikutuksista seuraavaa: Karijoen kuntalaiset lausuiivat julki nöyrän kiitoksensa korkealle vieraille siitä osanotosta ja huolenpidosta, jota hän oli nyt osoittanut Karijoen kunnan sivistystarvetta kohtaan. Juuri kuvernöörin läsnäolon vaikutuksesta sai kauan kiistelty koulujuttu nyt onnellisen lopun. Eläköön kenraaliluutnantti A. A. Järnefelt kauan ja onnellisena! Ja suotakoon meille onni saada pitää hänet kauan Vaasan läänin kuvernöörinä.

Emme myöskään saa unohtaa sitä, jonka innosta ja isänmaallisesta harrastuksesta kansakoulun suosijain puolue on enemistöksi kasvanut sitten viime vuoden. Ansio siitä on tuleva arvoisalle nimismiehellemme, joka innolla on puuhannut sanotun asian eduksi. Kiitos ja kunnia hänelle!

Ihmetellä täytyy, että yhdeksänentoista vuosisadan valistuneessa aikakaudessa löytyy Etelä-Pohjanmaan lakeudella vielä paikkoja ja kokonaisia kyläkuntia, joissa innolla autetaan pysymistä pimeyden ja oppimattomuuden mustassa yössä, osattomina opin ja tiedon ihanista aarteista. Pysähtykäämme mielissämme kuvittelemaan, olisiko se kaunista, kun asiat olisivat sillä kannalla kuin mustan seinän puolue ne soisi olevan. Olisiko hupaista kun kaikkien lapset olisivat ensiksi lukutaidossa samalla asteella kuin innokkaimpien koulun vastustajien lapset usein ovat? Miltä tuntuisi, kun vähäpätöisimmissäkin asioissa ja asiakirjain laatimispuuhissa pitäisi matkustaa monet peninkulmat jonkun puoliherran kirjoituspöydän ääreen nöyrästi ja kumarrellen ja sitten ruotsin kieltä vetäistäisiin, kuten tuhman Jussin papereihin ja aina ensin tarkasti tiedusteltaisiin "Onkos rupilaita rukkaisissa? Onko maksuun kykyä?" Löytyisikö silloin kansan keskuudesta miehiä kunnan ja kunnallislautakunnan esimiehiksi, lautamiehiksi, postinhoitajiksi ym. kelpaavia, vai tokko

noita silloin tarvittaisiinkaan. Ei niitä Suomessa tarvittu ainakaan 734 vuotta takaperin ja varma on, että vielä olisivat asiat samalla kannalla, jos mustan seinän puolue olisi saanut vapaasti toimia.

Vaikka kuntamme ukot ovat kansanvalistusasiassa jäljessä naapureistaan, he kuitenkin ovat toimeliaita ja varallisuudessa vetävät vertoja naapureilleen. He kyllä voivat rakentaa uljaita opinpajoja lapsilleen, kun vaan tulevat tajumaan sen onnen ja hyödyn, mikä ihmisellä on ulkonaisesta siveydestä. Kunnioitus Luojaa kohtaan kasvaa päivä päivältä semmoisessa, joka tulee huomaamaan, kuinka ylevä lahja ymmärrys on. Silloin aletaan tajuta velvollisuudet Jumalaa ja lähimmäistä kohtaan.

Kansallinen kunnia vaatii jokaista ihmisenä ja kristittyinä edesauttamaan isänmaan ja kansallisuutemme säilyttämistä siinä maineessa kuin Euroopan vanhemmat sivistyskansat meiltä vaativat lukeakseen meidät ystävikseen ja veljikseen.

Emmekö me vanhemmat vielä hämärästi muista menneitä lapsuusvuosiamme. Kuinka silloin iloitsimme, kun saimme jotain oppia, esimerkiksi tekemään pajupillin. Muistammehan vielä, kuinka yleviä olivat mielestämme ne pojat, jotka osasivat nimensä kirjoittaa. Olipa vähältä, ettemme heille lakkiamme kohottaneet. Samoin haluavat oppia nyt lapsemme. Innostukaamme jokainen näyttämään, että onhan meissäkin miehiä ja miehuutta yhteisen hyvän edesauttamiseen. Ottakaamme tunnussanaksemme: Valoa kansalle! ²⁶

Kuvernööri Järnefelt poistui Karijoelta arvattavasti tyytyväisenä ihmetellen kyllä sitä, ettei saatu yksimielistä päätöstä aikaan. Kokemuksesta hän tiesi, että häviölle jääneet helpolla valittavat. Arvonantoa tuntien hän muisteli valistuneita isäntiä Sameli ja Mikko Pihlajaa ynnä Oskari Ohriluomaa, joiden kuntakoukselle lähettämä kirje oli ollut asian käsittelyn pohjana.

Vähemmistön edustajat pitivät kokouksen Matti Huhtalan talossa 18.10. ja miettivät viivytykskirjelmän laatimista. Heidän mielestään 13.9. oli päätetty perustaa kaksi kansakoulua, toinen alkavaksi Ylikylässä jo ensi syksynä ja toinen Alakylässä myöhemmin, kun oppilaat lisääntyivät. Kylän suutari oli kokouksen puheenjohtajana ja siellä oli päätetty olla liittymättä koulun kannattajiin, puhuttiinpa senaattiin asti valittamisesta. "Yöllä vasten t.k. 20 päivää oli käyty ottamassa kuntakokouksen pöytäkirjanote puheenjohtajalta. Miksi juuri yöllä? No, syksyllä on Suomessa p i m i ä t yöt. Ja yöt on pitkät Pohjolassa! Mutta: kylmä ja pitkä talvinen yö ei meitä uhkaa senaatista. Sillä - kyllä me koulun saamme!" 27

Valitus kuvernöörin virastoon tehtiin ja väitettiin käsittelyssä tapahtuneen muodollisia virheitä. Kuvernööri tunsin asian ja tiesi väitteet turhiksi. Hän hylkäsi valituksen eivätkä valittajat jatkaneet enää senaattiin.

Huhtikuussa 1892 pidetyssä kuntakokouksessa päätettiin opettajalle tulevasta palkasta. Koulun vastustajat olivat asialla. Oli ehdotettu, että valtiolta tulevan palkan lisäksi kunta olisi maksanut opettajalle 200 mk, mutta määrä aleni 50 markaksi ja luontaisedutkin vähennettiin. Opettajalta kiellettiin oikeus sivutointen pitämiseen, vaikka kunnan muilla virkailijoilla oli ko. oikeus. Koulukassa oli 5000 mk ja vuosittain tuli viinaverorahoja 280 mk lisää. Kun kova riita asiasta oli syntynyt, ehdotettiin, että valtion pitäisi kokonaisuudessaan maksaa opettajan palkka. Kuntakokouksessa 12.8.1895 opettajan palkka korotettiin 200 markaksi, kun oli huomattu koulun edullisuus lapsille.

Karijoen kansakoulu aloitti toimintansa 26.9.1892 ja uutta koulutaltoa ryhdyttiin heti rakentamaan. Sen vihkiäiset pidettiin kauhean ulkoisen myrskysään vallitessa 22.10.1893. Lehdet saivat harvinaisen pitkän selostuksen juhlapäivän tapahtumista ja esitetyistä puheista. Juhlapuhuja muisti mainita kuvernööri Järnefeltin nimen ja hänelle lähetettiin kiitokset.

6 Järnefelt ja Korttesjärven kansakoulu

Etelä-Pohjanmaalla maakunnan koillisosassa sijaitsevassa pienessä Korttesjärven kunnassa jouduttiin käymään kamppailua kansakoulun perustamisesta kauemmin kuin alueen muissa kunnissa. Jo 7.10.1859 pidettiin Lappajärvellä sen kappeli- edustajien kokous kansakoulun perustamisesta. Korttesjärveltä siellä oli kaksi miestä. Jonkinlainen periaatteellinen voitto asialle saatiin 1870-luvulla, kun pitäjään valtiolta tulleet viinaverorahat suostuttiin, joskin vastahakoisesti, sijoittamaan koulukassaan. Silloiset kirkkoherrat Gustav von Essen, K. G. Krohn ja J. A. Snellman olivat kukin vuorollaan tehneet esityksiä koulun perustamisesta kuntaan, mutta turhaan. Muistitiedon mukaan kerrottiin erään Mannisen isännän vastanneen vaimonsa tiedusteluun kuntakokouksen äskeisistä asioista: "En minä niitä asioita muista, mutta vastaan minä ainakin panin!" Tammikuun 1. päivänä 1882 pidetyssä kokouksessa koulun kiivain vastustaja, talollinen Jaakko Jaakonpoika Cederholma ehdotti päätettäväksi, että kouluasiaa ei saa ottaa esille ainakaan 30 vuoteen. Se otettiin taas kuntakokouksessa 18.4.1885 esille, mutta hylättiin äänestyksessä äänin 478 - 190. Kun naapuripitäjän Alahärmän uuden koulutalon hirret hakattiin ja ajettiin Korttesjärven metsistä, tuli asia yleisesti tietoon myös täällä, mutta vanhoilliset isännät kustannuksia pelätessään vastustivat.

Korttesjärven olot ja kansakoulun puuttuminen paikkakunnalta olivat vuoden 1890 tienoilla maakunnan sanomalehdistössä vilkkaan pohdinnan kohteena. Pohjalaisille lähetettiin Oulaisista pitkä kirje, jossa hämmästeltiin Korttesjärven surkeaa tilannetta. Valistunut kirjoittaja käski korttesjärveläisten käydä naapurikunnissa tutkimassa tilannetta oppiakseen huomaamaan, että "on vain tekosyy väittää, etteivät kansakoulua käyneet muka viitsi tehdä työtä. Ei kansakoulu tee ketään laiskaksi. Mitä korkeammalla sivistysasteella yksityiset ovat, sitä parempi on heidän toimeentulonsa.

Kortesjärven asukkaat, seuratkaa aikaa ja perustakaa kansakoulu ja hankkikaa uutta koulutaltoa varten piirustukset arkkitehti G. E. Aspilta."²⁸

Eräät paikkakuntalaiset olivat jo haikeasti valittaneet koulun puuttumista. Eräissä kirjoituksissa väitettiin, että "koulun vastustajat eivät lue minkäänlaisia sanomalehtiä, eivätkä siis yhtään tiedä muitten paikkakuntien sivistysrienoista. Muutamien kuntalaisten kulmissa kansakoulu-aate kammoittavana aaveena kuumottaa". Muisteltiin että 1883 kirkkoherra ja kauppias Mäki olivat tehneet huomattavia lahjoituksia tulevalle koululle, mutta ne oli viivytellyn vuoksi menetetty.

Kuvernööri Järnefelt kävi virkamatkallaan kesäkuun alussa 1890 Kortesjärvellä ja neuvotteli siellä koulutilanteesta-kin. Se otettiin esille kuntakokouksessa 5.7.1890 ja koulun perustamisesta puhuttiin "kauan ja kiivaasti", mutta jälleen siirtyi koulun perustaminen, koska vastustajat saivat 987 ääntä ja koulun puoltajat vain 107. Pöytäkirjaan merkittiin kielteisen kannan perusteluiksi: "koulua ei perusteta, koska on pelko, että se veltostuttaa ja vieroittaa työnteosta ja on ylen kallis kunnalle". Kuvernööriille lähetettiin tieto päätöksestä.

Kesällä 1892 kuvernööri päätti taas lähteä paikkakunnalle katsomaan tuota uppiniskaista väestöä, joka jatkuvasti pelkäsi koulua. Hän kirjoitti kunnallislautakunnan esimiehelle pyytäen tätä järjestämään ylimääräisen kuntakokouksen ja ilmoittamaan siitä heti hänelle. Virallisessa kirkkokoulutuksessa mainittiin, että itse kuvernööri saapuu mainittuun tilaisuuteen.

Kuntakokous pidettiin kesäkuun 20. päivänä 1892 Finsjön (Suomelan) talossa, jonne oli kokoontunut erittäin runsaasti kuntalaisia. Kuvernööri Järnefelt oli saapunut paikalle, samoin kirkkoherra Karl G. Troberg ja nimismies Bruno Vikman, jotka molemmin olivat jo monta kertaa yrittäneet taivuttaa koulua itsepintaisesti vastustavia kuntalaisia,

markkilaisia, muuttamaan mielipiteensä. Pöytäkirjan alussa mainitaan: "Tämä kokous on arvoisan Herra Kuvernöörin pyynnöstä kuulutettu tänään pidettäväksi ja kunnioittaa Herra Kuvernööri nyt läsnäolollaan kokousta, joka seikka osoittanee, että hallitusmiehemme ovat ottaneet koulun puutteellisuutemme huomioon."

Kuntakokouksen esimies, kirkkoherra Troberg avasi tilaisuuden. Hän puhui yleistä kansakoulun hyödyllisyydestä. Kortesjärvellä oli silloin varoja koulua varten 7569 mk ja keisari Aleksanteri II:n muistoksi 1880 perustetussa kauravarastossa oli 190 tynnyriä kouroja. "Viimeksi saan kehoittaa kuntalaisia asiasta keskusteltaessa käyttäytymään tyyneästi ja hiljaisesti ja laillisesti", lopetti kirkkoherra puheensa. Kunnallislautakunnan esimies kanttori J. K. Lahtinen, joka aikoinaan toimi tuossa tehtävässä 33 vuotta, selvitteli tilannetta omalta osaltaan. Hän huomautti, että koulusta on puhuttu jo vuosikymmenet ja aina olivat koulun ystävät jääneet tappiolle. Vastustajat olivat peloitelleet suurilla rasituksilla, joita koulu aiheuttaisi kunnalle, mutta nyt meillä on varat yhden koulun perustamiseen ja vieläpä jäisikin. "Ei kansakoulu ole rasittanut köyhempiäkään kuntia, siis meille on suureksi häpeäksi se, kun olemme ilman koulua, koska ei enää muita kouluja olekaan näin takapajulla", hän lopetti.

Tämän jälkeen kuvernööri Järnefelt käytti puheenvuoron. Hän selvitteli, miten välttämätön oppilaitos kansakoulu oli silloisessa yhteiskunnassa. Yhdestä koulusta on aloitettava ja se rakennettava kirkonkylään, jonne on sivukyliltäkin asiaa. Ellei täällä nyt ryhdytä perustamaan koulua, joudutaan se myöhemmin, kun pakko tulee, rakentamaan yksin kuntalaisten varoilla. Vielä nyt voisi saada rakennustöihin valtion apurahaa, mutta myöhemmin se on epävarmaa. Toisessa puheenvuorossa vähän myöhemmin kuvernööri huomautti, että pitäjään tulleet viinaverorahat on käytettävä, ne eivät saa maata koskemattomina. Sama koskee keisarin muistoksi

perustettua kauravarastoa. "Joka nyt äänestää koulua vastaan, hän häpäisee keisarin muistoa ja sen tähden pyydän, että niiden nimet pannaan eri listaan ja jätetään minulle." Opettaja Olavi Lahtisen paikkakunnalla 1940-luvulla keräämien muistitietojen mukaan kuvernööri oli puhunut "vetoavasti, pitkään ja kauniisti".

Asiasta syntyi vilkas keskustelu. Kirkkoherra kannatti kuvernöörin mielipiteitä ja antoi lausunnon rippikoululaisien lukutaidosta, mikä ei suinkaan ollut kiitettävä. Asiakirjoista löytyy monen puheenvuoronkäyttäjän nimi. Matti Palojärvi piti kirkonkylää sopivana ensimmäisen koulun paikaksi, mutta seuraava olisi perustettava Rantalaan ja kolmas Ylikylään. Palojärven radikaalinen ehdotus miellytti kuvernööriä ja hän ilmoitti olevansa samaa mieltä. Mutta myös koulun vastustajat puhuivat.

Kun kaikki halukkaat olivat lausuneet mielipiteensä, ryhdyttiin äänestämään. Tuloksen selviäminen osoitti kortesjärveläisten jälleen uhmanneen esivallan toivomuksia: koulun vastustajilla oli 1612 ääntä ja puoltajilla vain 638. Kuvernööri oli pannut arvovaltansa peliin edistääkseen kouluhanketta, mutta hän oli epäonnistunut. Rääkkylän tapaus vuodelta 1887 oli uusiintunut. Muistitietojen mukaan Järnefelt oli neuvotellut vielä kokouksen jälkeenkin koulun ystävien kanssa pitäjän kestikievarissa ja uusia suunnitelmia oli laadittu. Joka tapauksessa kuvernööri joutui poistumaan Kortesjärveltä tappion kärsineenä. Korkean virkamiehen arvovallalla tapahtunut suostuttelu, jopa painostus, ei ollut tuottanut myönteistä ratkaisua tässä asiassa, jossa kunnilla lain mukaan vielä oli vapaa harkintavalta.

Kuvernöörin käskystä kutsuttiin kuntakokous käsittelemään kouluasiaa 17.12.1892 ja täällä nimismies Vikman puolestaan puhui vetoavasti koulun puolesta, mutta äänin 1131 - 558 hanke taas kumottiin. Äänimäärien suhde oli kyllä muuttunut hieman edullisemmaksi. Ehkäpä kuvernöörin sanat olivat "pehmentäneet maaperää". Eräänlaista uuvutustaktiikkaa

käyttäen kutsuttiin kortesjärveläiset runsaan kuukauden kuluttua taas käsittelemään kouluasiaa. Kirkkoherra Troberg käytti siellä pohjustavan puheenvuoron ja myönteistä suhtautumista asialle saadakseen ehdotti lopuksi, että kunta jaetaan kolmeen koulupiiriin, jotta eri puolilla asuvat kuntalaiset voisivat päästä nauttimaan tulevasta edusta. Ensiksi rakennetaan koulu kirkolle ja muihin kyliin myöhemmin heti, kun kyläläiset niin tahtovat. Kokous pidettiin sunnuntaina 29.1.1893 heti jumalanpalveluksen päätyttyä. Kun keskustelun jälkeen äänestyksen tulos selvisi, huomattiin ihme: koulun puolesta annettiin 1385 ääntä ja sitä vastaan vain 788. Tällä historiallisella päätöksellä oli perustettu kansakoulu Kortjesjärvelle.²⁹

Kortesjärvi sai viimeisenä Etelä-Pohjanmaan suomenkielisenä kuntana alueelleen kansakoulun. Siellä kesti harvinaisen kauan ennen kuin kuntalaisiin syttyi lain tarkoittama halu koulun perustamiseen. Kanttori Lahtinen kirjoitti päätöksen jälkeen Pohjalaisessa: "Kuitenkaan koulun rakentaminen tänä vuonna ei voi tulla kysymykseenkään kunnan omilla varoilla, koska rakennuskassan kaikki varat ovat kuntalaisilla lainassa ja köyhä aika kun on, eivät nämä voi velkaansa suorittaa. Sen tähden valittiin edusmiehet tekemään alamaista anomusta, että valtiolta saataisiin rakennusapua ja niin iso laina, jotta voitaisiin heti ryhtyä koulun rakennustoimeen, sen parempi jota pikemmin. Kouluhuoneiston rakentaminen tulisi niin muodoin kuvernöörin täällä pitämässään kokouksessa ehdottelemaksi hätäaputyöksi köyhälle työkansalle. Onnea aikomiselle!"³⁰

J. V. Snellman totesi aikoinaan, että Suomen kansa on tehnyt suuria nälän ja puutteen vuosina. Kortjesjärveläiset omalta osaltaan toimivat samoin, sillä syksyn 1892 sato oli erittäin huono ja talvi 1893 oli harvinaisen kylmä, puhuttiin jopa nälkävuodesta, mutta koulu perustettiin.

Kortesjärveläiset olivat tehneet Helsinkiin 5000 markan avustusanomuksen, mutta päätös sen myöntämisestä viipyi. Samana syksynä 4.10. pidetyssä kuntakokouksessa valittiin toimikunta aloittamaan koulun rakennustöitä, perustusten kaivamista yms. Seuraavana syksynä koulutalo tuli valmiiksi. Vihkiäistilaisuus oli lokakuun 1. päivänä 1894 ja siellä nimismies Bruno Vikman piti juhlapuheen muistellen koulu-taistelua ja korostaen kodin ja koulun yhteistyön tärkeyttä lasten kasvatuksessa.

Tässä Kortesjärven kunnan historiallisessa juhlatilaisuudessa muisteltiin myös kuvernööri Järnefeltin käyntejä paikkakunnalla. Kuvernööriä kunnioitettiin seuraavalla sähkö-sanomalla:

Kenraali Järnefelt, Vaasa. Iloisina siitä, että tänään saimme vihkiä uuden kansakoulutalomme, pyydämme koko kunnan puolesta, kunnalta valtuutettuina, lausua Teille vilpittömät kiitokset hartaasta työstänne sen eduksi. Jumala palkitkoon jalot toimenne kansamme eduksi. - Kortesjärven kuntakokouksen puolesta:

Troberg, Kunnelius, Vikman, Miettinen ja Palojärvi

Kirkonkylän koulu sai toista vuosikymmentä olla kortesjärveläisten ainoana opinahjona, sillä vasta 1907 toinen koulu Ylikylässä aloitti työskentelynsä. Purmojärvelle olisi koulu rakennettu jo aikaisemmin, mutta siellä kyläläiset riitelivät koulunpaikasta, kun jokainen olisi halunnut saada sen lähelle kotiaan.

7 Järnefeltin viimeiset vuodet Vaasassa

Tässä esityksessä on syvennytty kuvernööri Järnefeltin toimintaan etupäässä Etelä-Pohjanmaan suomalaisalueen kunnissa. Tutkimus on osoittanut, että hän on kierrellyt myös alueen ruotsinkielisissä kunnissa, esim. Korsnäsissä useita kertoja, ja puhunut niissä kansakoulun puolesta samaan suuntaan kuin esim. Karijoella. Sama toteamus voidaan kohdistaa hänen toimintaansa läänin itäisen alueen, nykyisen Keski-Suomen

läänin läntisen alueen kunnissa. Lehdet ovat kertoneet, miten kuvernööri heinäkuussa 1890 kävi virkamatkallaan mm. Laukaassa, Sumiaisissa, Pihtiputaalla ja Kivijärvellä. Myös tuolla alueella hän vaikutti kansakoulujen lukumäärän lisääntymiseen.

Aikaisemmin on jo viitattu Himangan kunnan tapaukseen Keski-Pohjanmaalla. Sen lähellä on Vetelin kunta, jonne perustettiin jo 1880-luvun alussa kaksi yksityistä kansakoulua. Yhteisillä varoilla siellä kannatettiin 1890 perustettua kiertokoulua. Tavallisinta oli kaikkialla se, että kunta ylläpiti kansakoulua tai useampia niitä, jolloin koulurasitus lankesi kaikkien pitäjäläisten rasitukseksi yhteisesti. Kuvernööri Järnefeltin selvä kanta oli aina se, että ensiksi on perustettava kunnan ylläpitämä koulu.

Vetelin kirkossa luettiin kuulutus: Väliaikainen kuntakokous pidetään 18.10.1893 pappilassa. Läänin kuvernööri saapuu alustamaan kysymyksen, perustetaanko kuntaan kaksi kansakoulua ja lisäksi mietitään, jaetaanko kunta erityisiin koulu-piireihin.

Tästä kokouksesta muodostui huomattava tilaisuus. Jumalanpalveluksen jälkeen pappilaan kokoontui harvinaisen paljon kuntalaisia, kun kylissä oli levinnyt sana kuvernöörin saapumisesta tilaisuuteen. Lehden kirjeenvaihtaja arveli, että kuvernööri oli tietoinen, miten koulu on eräille kuntalaisille "vastenmielinen kuin sade kuiville heinille", koska hän kutsui ennen kokousta voimallisimpia ukkoja vastustajain leiristä luokseen saadakseen heidän kanssaan "ensin keskustella kahteen kynteen".

Kun kokouksen alkumuodollisuudet oli hoidettu, annettiin puheenvuoro ensiksi kuvernöörille. Esityksessään hän valaisevalla ja sisältörikkaalla tavalla toi julki koulun tarpeellisuuden erittäinkin silloin, kun se koskee köyhälistöä, jolla ei muuten ole minkäänlaista tilaisuutta saada itselleen opetusta. Kuvernööri korosti, miten vanhemmilla on velvollisuuksia lapsiaan kohtaan, on hankittava

mm. opetusta.

Ohjelmassa seurasi sitten yleinen keskustelu. Sen aikana kuultiin puoltavia ja vastustavia puheenvuoroja. "Niin alkoi yhden ja toisen suusta hyrähtää jonkinmoinen vastaväitteen ääni, esim. näin: Kyllähän koulu hyvä on, mutta me emme kykene sitä laittamaan eikä meitä saa siihen pakottaa. Tultiinhan sitä ennenkin toimeen ilman kouluja. Jos meitä nyt pakotetaan, niin vetoamme ylhäisempiin oikeuksiin - eihän meitä sentään hallitus pakota! Kuvernööri käytti selityspuheenvuoroja ja oikaisi vastustajain vääriä käsityksiä, usein vain turhia luuloja."

Pitkällisen, osittain kiivaankin keskustelun jälkeen ryhdyttiin äänestämään. Mutta vastustajat huomasivat olevansa vähemmistönä eivätkä äänestäneet, vaan "poistuivat tuvasta pienellä pauhulla". Kuvernöörin läsnäolo ja hänen taitava kielenkäyttönsä vaikuttivat myönteisesti: viidellä tuhannella äänellä perustettiin Veteliin lisää kaksi kansakoulua.

Kirjeenvaihtaja lopetti esityksensä: "Lopuksi herra Kuvernööri kiitti kaikkia kuntalaisia ja eritoten niitä yksityisiä henkilöitä, jotka jo toistakymmentä vuotta olivat kannattaneet yksityisiä kansakouluja. Hän pyysi viemään palavasta rakkaudestaan lämpimät terveiset vielä vastustajainkin koteihin. Sitten kuntakokouksen esimies J. A. Hohenthal kuntalaisten puolesta ja kirkkoherra J. Bergroth seurakuntalaisten sekä vaivaishoidon esimies, lautamies J. Torppa köyhälistön puolesta kiittivät herra Kuvernööriä läsnäolosta huomauttaen kokouksen päätöksen olevan juuri hänen ansiostaan. Sen jälkeen pudistettiin lämmintä kättä ja erottiin."

Kansakouluäänestyksissä on perin harvoin käynyt noin, että vähemmistö on poistunut paikalta ennen äänestystä. Tästä asiasta Vetelissä puhuttiin lehtien mukaan kauan jälkeen päinkin. Varmaan siellä samalla muistettiin, miten pari vuotta aikaisemmin oli käynyt naapuripitäjässä Perhossa. Siellä kuntakokous käsitteli koulun perustamista ja vastus-

tajia näytti löytyvän yllättävän paljon. Tilanteesta harmistuneena kirkkoherra Leidenius oli päättänyt käyttää oveluutta. Juuri ennen äänestystä hän oli käyttänyt viimeisen puheenvuoron ja sanonut, että näin tärkeässä asiassa on selvästi nähtävä, kuka on koulun puolesta ja kuka sitä vastaan.

"Koulua kannattavat ovat lampaita ja menevät oikealle puolelle salia, mutta koulun vastustajat ovat vuohia ja heidän paikkansa on salin vasemmalla puolella!" Nyt ukot hätääntyivät oudosta tilanteesta ja suurin osa heistä meni oikealle puolelle, joten koulu saatiin perustetuksi.³¹

Vetelin koulupäätöksestä "seurasi riidat ja rettelöt senaattiin asti", vaan sielläkin päätös piti.

Kuten koko Suomessa, niin myös Etelä-Pohjanmaalla huomattiin 1890-luvulla, ettei yksi kansakoulu riitä kunnassa. Koulun ystävät aloittivat taistelun useampien koulujen puolesta ja asiasta puhuttiin myös valtiopäivillä. Valistuneet maallikotkin puolsivat kuntiin useita kouluja. Vaasan läänin Isäntäyhdistys piti Laihialla vuosikokouksensa 19.6.1893 ja siellä käsiteltiin mm. koulutusta. Kokouksessa todettiin, että tuskin kolmasosa paikkakunnan (läänin?) kouluikäisistä lapsista sai opetusta kansakouluissa. Näitä kouluja olisi nopeasti lisättävä. Kokouspaikkaan eli kirkonkylän kansakouluun pyrki 25.9. yhteensä 100 oppilasta, mutta vain 60 heistä voitiin ottaa. Parinkymmenen vuoden ajan siellä jouduttiin suorittamaan ikävää karsintaa. Isäntäyhdistys teki kokouksessaan 7.1.1894 ehdotuksen sellaisen koulupakon säätämisestä että jokaisen kunnan olisi perustettava koulu aina 1000 asukasta kohden ja valtion pitäisi näille antaa hyvä avustus. Yhdistyksen johtomies, talollinen Mikko Iipponen julkaisi Pohjalaisessa 12.4.1894 laajan artikkelin oppivelvollisuudesta. Tuntuu siltä, että kuvernööri Järnefeltin mielipiteet heijastuivat yhdistyksen ehdotuksissa.

Vaasan läänin kuvernöörin vuosikertomus 1893 osoittaa kansakoulujen lukumäärän kihlakunnittain ja kunnittain sekä niiden oppilasmäärät ja opettajat. Mainitun vuoden aikana oli perustettu seitsemän uutta kansakoulua ja koulu puuttui vielä viidestä kunnasta. Kun Järnefeltin tullessa koulu oli puuttunut 17 kunnasta, niin hänen lähtiessään läänistä se puuttui enää kolmesta kunnasta, nim. Lestijärveltä, Bergöstä ja Raippaluodosta. Muutaman vuoden kuluttua tilanne niissäkin muuttui. Toisissa kunnissa silloin oli alkanut taistelu kunnan toisen, kolmannen ja neljännen koulun perustamisesta. ja 1898 tuli piirijakoasetus.³²

Vanhat lehtikirjoitukset osoittavat, että Järnefeltin työ jäi eräissä kunnissa kesken. Esimerkkinä voidaan mainita Teuva. Siellä oli jo 1870 tehty päätös kansakoulun perustamisesta, mutta jostain syystä koulu avattiin vasta 1881. Pian huomattiin, että yksi koulu on liian vähän isossa pitäjässä. Yritettiin saada lisää, mutta vastustajat toimivat pontevasti. Kunnan Norinkylän asukkaat pyysivät kuvernööriä apuun. Hän olikin virkamatkallaan kesällä 1894 keskustellut kirkolla kunnallislautakunnan kanssa myös Norinkylän koulun asiasta. Kuvernööri oli luvannut saapua kuntakokoukseen, kun tämän kylän kouluasiaa käsiteltiin, mutta sitä ennen hän saikin kutsun senaattiin.³³

Järnefeltin terveys Vaasassa oloaikana ei ollut hyvä. Lehtien mukaan hänellä oli esim. talvella 1893 useita virkavapauksia sairauden vuoksi. Erään vanhan muistitiedon mukaan Järnefelt vanheni Vaasassa nopeasti. Hänellä oli ristiriitoja vaimonsa harrastusten kanssa ja muutenkin yksityiselämä kulutti häntä, koska hänellä oli myös pojistaan huolia.³⁴

Järnefeltin yhteiskunnallinen toiminta oli monipuolinen. Hän kuului jäsenenä muutamiin komiteoihin ja Suomen maantieteellinen seura kutsui hänet maaliskuulla 1891 kunniajäsenekseen. Hän oli Etelä-Pohjanmaan Maanviljelysseuran puheenjohtaja 1889 - 1893 ja seuraavana vuonna hänet kutsuttiin yhdistyksen kunniajäseneksi. Kun esim. meijeritoiminta

oli viriämässä maakunnassa 1885 - 1892 paikkeilla, niin Järnefelt Kokkolassa 28.2.1889 pitämässään esitelmässä antoi ohjeita näin uudesta asiasta.³⁵

8 Järnefelt lähtee Vaasasta

Etevän hallintomiehen taitava, tarmokas ja monipuolinen toiminta oli havaittu Helsingissä senaatin piirissä. Kuvernööri Järnefelt nimitettiin 26.10.1894 senaattoriksi ja sotilastoituskunnan päälliköksi. Tämä vastasi nykyistä puolustusministeriä ja siihenhän kenraaliluutnantti Järnefelt oli erittäin sopiva. Tämä nimitys tapahtui keisari Aleksanteri III:n elämän viimeisessä esittelyssä, keisarihan kuoli yllättäen 2.11. 1894. Järnefeltin muuttoajan valtakunnassa vallitsi suruaika, joka monella tavalla rajoitti julkisia tilaisuuksia.

Vaasalainen lehdistö lausui pahoittelunsa Järnefeltin poismenon johdosta. Hän oli kuusi vuotta hoitanut virkaansa Vaasassa ja ahkerasti kierrellyt maakunnassa. Lehdissä oli kuvauksia hänen kunniaukseen järjestetyistä lähtiäistilaisuuksista ja hänelle lähetetyistä tervehdyksistä. Niiden sanamuoto kertoo rehellisestä kunnioituksesta ja kaipauksesta. Ilmajoen kuntalaiset lopettivat kiitoskirjeensä näin: "Sallikaat, Herra Senaattori, meidän samalla kun lausumme Teille kiitollisuutemme tunteet, esiintuoda kuntalaistemme vilpittömän hartaat toivotukset, että Jumala soisi Teidän uudessa tärkeässä virassanne kauan ja menestyksellä vaikuttaa Suomen iki-iloksi, kansan kuulun kunniaksi, jonka seikan tiedämme Teille olevan kaikista kansallisista pyrintöperistä kalleimman."

Vaasan läänin Isäntäyhdistyksen 8-miehininen lähetystö kävi Järnefeltin kodissa 16.11. kiittämässä häntä. Vaasalaiset antoivat jäähyväispäivälliset Järnefeltin kunniaksi 23.11. Useita puheita pidettiin, maljoja kohoteltiin ja Järnefelt oli liikuttunut. Seuraavana päivänä Pohjalainen totesi, että maamme suurimman läänin kuvernööri lähtee nyt senaattoriksi.

Vajaan tunnin matkan päässä Vaasasta eli Laihian asemalla junalle tuli pitempi pysähdys. Satoja Laihian isäntiä oli saapunut paikalle. Santeri Alkio puhui heidän puolestaan ja kiitti kuvernööriä läänin kaikkinaisten sivistysharrastusten tukemisesta. Alkio toivotti uudelle senaattorille menestystä korkeassa tehtävässään. Liikuttunut Järnefelt vastasi puheeseen, kiitti laihialaisia sivistysharrastuksista ja kehoitti näitä perustamaan yhä uusia kansakouluja, sillä noiden laitosten siunatut vaikutukset ulottuvat kauas tulevaisuuteen ja tulevat polvet kiittävät teitä silloinkin, kun musta multa jo peittää teidät. Eläkööt laihialaiset!

Kaikki kuuntelivat Järnefeltin kauniita sanoja hiljaisesti. Senaattori astui vaunuunsa ja asemapäällikkö sai viimeinkin antaa puhkuvalle junalle lähtömerkin. Erikoinen tunne valtasi isäntien mielet. Iloisina hurrattiin vielä silloin, kun juna oli jo kadonnut mutkan taakse. Käynti asemalla antoi isännille elämyksen, jota muisteltiin vielä kauan.³⁶

Puolen tunnin päästä Tervajoen asemalla oli taas samantapainen tilaisuus ja Seinäjoella kolmas. Maakunta halusi näkyvällä ja kuuluvalla tavalla muistaa pidettyä hallitusmiestä ja toivottaa hänelle menestystä uudessa tehtävässä.

Senaattori Järnefeltin oleskelu Helsingissä ei muodostunut pitkäaikaiseksi. Täällä häntä kohtasi halvaus, joka muuttaman päivän kuluttua aiheutti hänen kuolemansa 15.4.1896.

Eteläpohjalaiset ottivat tyrmistyneinä tiedon senaattorin kuolemasta. Vaasalaisessa lehistössä julkaistiin monen viikon ajan kirjoituksia, joissa muisteltiin hyvää kuvernööriä. Kristiinasta kirjoitettiin: Senaattori Järnefeltin kuolema on meilläkin saattanut surua kansan riveissä. Kukapa ei rakkaudella muistelisi "kansakoulu-Kuvernööriä". Hän oli hyvin toiminut maakunnassa ja olihan hän sieltä, evijärveläisestä talonpoikaissuvusta lähtöisinkin. Valtakunta oli menettänyt voimakkaan hallintomiehen.³⁷

LÄHDEVIITTEET

- ¹ Styffe: Samling af instructioner för högre och lägre Tjenstemän vid Landt-Regeringen i Sverige och Finland, s. 354.
- ² Hannu Soikkanen: Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta (Maalaiskuntien itsehallinnon historia) ss. 266-267.
- ³ Alpo K. Rapila: Laihian kuntakokousten pöytäkirjoista. Maalaiskunta-lehti 1959, ss. 292-294.
- ⁴ Soikkanen mt. s. 270.
- ⁵ Aimo Halila: Suomen kansakoululaitoksen historia II, ss. 33-35.
- ⁶ Soikkanen mt. s. 269.
- ⁷ Alpo K. Rapila: Törnävän sairaala 1923-1973, ss. 45-61.
- ⁸ Vaasan Lehti 85/12.11.1888.
- ⁹ Vaasan Lehti 102/21.12.1888.
- ¹⁰ Alpo K. Rapila: Juhlapuhujaa nuhdeltiin. Vaasa-lehti 25.8.1974.
Alpo K. Rapila: Lyseon ensimmäinen 25-vuotiskausi. Vaasan lyseo 1880-1980, s. 147.
- ¹¹ Pohjalainen 5/17.1.1890.
Pohjalainen 119/11.10.1894.
- ¹² Kun Isossakyrössä talvella 1931 vietettiin Orisbergin tehtaankoulun 100-vuotisjuhlia, niin sekä Vaasa että Ilkka otsikoivat näkyvästi: Etelä-Pohjanmaan vanhin kansakoulu täyttää 100 vuotta.

Maamme ensimmäisiin kansakouluihin liittyvistä ongelmista antaa havainnollista valaisua Urho Somerkiven artikkeli: Muuan kouluhistorian ongelma. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1963 ss. 98-104. Tuon artikkelin kriteerien mukaan Vähänkyrön `kansakoulu` olikin vain pitäjänkoulu.

- ¹³ M. O. Karttunen: Vähänkyrön koulut ss. 26-30.
Suometar 45/6.11.1855 ja 47/23.11.1855.
M. O. Karttunen: Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen kansakoulun perustaminen. Koulu ja menneisyys V ss. 101-103.
M. O. Karttunen: Maakunnan vanhin kansakoulu. Kytösavut III. Satakunta-lehti 41/1876.
Kansakoulu-lehti 8/1875.
- ¹⁴ Irma Vilkuna: Kansakouluaatteen toteuttaminen suomalaisella Etelä-Pohjanmaalla. Kytösavut VI s. 232.
Sanomalehti Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen, joka pakkoi nimimerkillä Karhuvainion Esa, käsitteli pakinassaan 30.12.1930 Jurvan kunnan kouluriitoja ja niistä 1894 tehtyä pilkkarunoa. Leinonen oli entinen opettaja ja sai vanhoilla päivillään professorin arvonimen.
- ¹⁵ Pohjalainen 53/3.7.1891.
- ¹⁶ Vaasan Lehti 30.7.1892 ja Pohjalainen 103/27.12.1890.
- ¹⁷ Pohjalainen 31/17.4.1891.
- ¹⁸ Pohjalainen 16/25.2.1890.
- ¹⁹ Eräänlaisena yleishuomautuksena ilmoitetaan, että tässä kohdin ja myöhemmin etenkin Karijoen koulun osalta on käytetty hyväksi Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton arkistossa Seinäjoella olevia jäljenteitä, lehtikirjoituksia ja asiakirjojen jäljennöksiä.
- ²⁰ Aaro Vallinmäki: Hiilipiirtoja Lehtimäen seurakunnasta (painettu 1929) s. 37.
- ²¹ Kalervo Koskimies: Töysän seurakunnan vaiheita (1950).
- ²² Pohjalainen 43/29.5.1891.
- ²³ Pohjalainen 21/13.3.1891.
- ²⁴ F. E. Takala: Sata vuotta kansanvalistusta Vimpelissä (1958).
Pohjalainen 88/15.7.1892.

- ²⁵ Vaasan Lehti 43/21.5.1891.
- ²⁶ Vaasan Lehti 78/30.9.1891.
- ²⁷ Vaasan Lehti 86/28.10.1891.
- ²⁸ Pohjalainen 14/18.2.1890.
- ²⁹ Ilmari Laukkonen: Korttesjärven historia (1966) s. 248.
Hästesko: Suomen kansakoululaitoksen historia s. 162.
Opettaja Olavi Lahtinen Vaasa-lehdessä 3.12.1954.
Rapila keskustellut asiasta op. Lahtisen kanssa opettajainkokouksessa Seinäjoella maaliskuussa 1953.
- ³⁰ Pohjalainen 10/3.2.1893.
- ³¹ Tapauksen on kertonut 1946 vanhaisäntä Aaprami Peltokangas, syntynyt 1870, hän on itse ollut ko. kokouksessa.
- ³² Vaasan läänin kuvernöörin vuosikertomukset 1891-1894, musteella ruotsiksi ja venäjäksi kirjoitetut. Valtionarkisto, KKK:n saap. asiakirjat 1891: 6 - VII jne.
- ³³ Pohjalainen 146/10.12.1895.
- ³⁴ Rehtori Ilmari Vainio, joka 1930 muutti Vaasaan, kertoi tämän kirjoittajalle 1974 kuulleen silloin Vaasan ruotsal. lyseon vanhalta opettajalta ikävän kuvauksen Järnefeltin kotielämästä. Olisikohan kielipolitiikka värittänyt vanhan opettajan muisteloja? Ehkä jokin väärinkäsitys?
- ³⁵ Alpo K. Rapila: Laihian osuusmeijeri 1903-1983, s. 12. (82).
- ³⁶ Alpo K. Rapila: Koulukuvernöörin lähtiäiset. Opettajain Lehden 60-vuotisjuhlanumero 1 - 2/1966 s. 14.
Laihian kirkonkylän kansakoulun 75-vuotisjuhlien 1958 jälkeen Rapila haastatteli juhlien kunniavierasta Aukusti Mukaria (synt. 1875), joka elävästi muisteli olleensa isänsä, lautamies Jaakko Mukarin (synt. 1845) kanssa Laihian asemalla senaattoria saattelemassa. Siellä oli ollut päkeä paljon ja tilaisuus oli ollut hyvin erikoinen. "Kyllä tuota käyntiä usein jälkeensäpäinkin muisteltiin, kun kylänmiehiä oli koolla tuvassa praasun äärellä tarinoimassa", Mukari muisteli.

³⁷Pohjalainen 50/28.4.1896.

Väinö Tuomaala: Järnefeltin suku lähtöisin Etelä-Pohjanmaalta. Ilkka (Seinäjoki) 6.7.1969.

- Lisäyksenä aikaisempaan tekstiin tulkkoon mainitukseksi, että Jyväskylän seminaarin kuuluisa johtaja K. G. Leinberg joutui Järnefeltille kirjoittaessaan käyttämään suomea, vaikka hän virkakirjeissään yleensä käytti ruotsia.